

1.Úvod

Tato bakalářské práce se zabývá problémem ilegitimity ve farnosti Jindřichův Hradec ve druhé polovině 19.století, tj.v letech 1850-1900. S fenoménem nemanželské plodnosti a porodnosti se setkáváme ve všech obdobích a ve všech zemích. Ani české země nebyly výjimkou. Počet dětí narozených mimo manželství se lišil jak mezi jednotlivými časovými obdobími, tak i mezi jednotlivými regiony. Stejně tak se lišil postoj společnosti i státu k těmto dětem a jejich matkám.

Do začátku 20. století řada demografů zastávala názor, že hlavním regulátorem demografického vývoje byla až do 19.století mortalita. Od začátku 20.století je ústřední úloha přisuzována natalitě.¹ Řada demografů nepovažovala studium mimomanželské plodnosti za nezbytné při studiu vývoje natality. Tento názor mohl částečně platit pro některé západoevropské země, kde byl podíl mimomanželských porodů nízký, ale nelze jej použít při studiu vývoje populace českých zemí, neboť v habsburské monarchii byla míra nemanželské porodnosti (ve srovnání s většinou evropských zemí) značně vysoká. Nemanželská porodnost byla trvalou součástí reprodukčních poměrů obyvatelstva českých zemí.

Nemanželská porodnost a plodnost v tradiční společnosti se dostala do popředí zájmu badatelů především ve druhé polovině 20.století, kdy se do středu pozornosti dostaly dějiny rodiny, jejichž studiem můžeme poznat nejen demografické chování lidí žijících v minulosti, ale i poznat a lépe pochopit postavení jednotlivce v tehdejší společnosti.

Větší zájem o mimomanželskou plodnost se objevil také se změnou reprodukčního chování od 90.let 20.století.

Základem společnosti vždy byla rodina a manželství bylo jediným legitimním prostorem pro plození dětí. Populační zvyklosti byly vždy výrazně ovlivněny soudobými morálními normami, které dlouho určovala především církev. Každodenní život se však často rozcházel s proklamovanými zásadami pohlavní čistoty a zdrženlivosti před sňatkem a část dětí se vždy rodila mimo manželství. Rodičům nemanželských dětí dlouho hrozil trestně právní i sociální postih (např.vyloučení z komunity), který se lišil jak mezi jednotlivými regiony, tak i

¹ Horská,P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.343-350

v různých časových obdobích. Přestože zodpovědnost za nemanželské dítě nesou oba rodiče, míra postihu se v praxi lišila už jen z toho důvodu, že otec velmi často nebyl znám. V praxi tedy platilo, že nejhůře byla postižena svobodná matka a její dítě. Sociální původ svobodných matek byl různý, někteří autoři uvádějí, že tyto ženy pocházely z nižších sociálních vrstev² a s narozením nemanželského dítěte se jejich ekonomická i sociální situace často ještě zhoršila. To, jak závažným problémem se fenomén svobodných matek a nemanželsky narozených dětí stal, dosvědčuje např. zakládání různých ústavů a nalezinců, které jim měly pomoci.

19.století přineslo řadu změn jak hospodářského, tak i společenského charakteru. Nástup industrializace, rozvoj nebo naopak zaostávání průmyslové výroby, oddělení domácnosti a podniku, urbanizace, rozvolňování rodinných vazeb, sekularizace, nástup nového demografického režimu. Tyto společenské i hospodářské změny zasáhly do života lidí a znamenaly i změny v populačním chování. Právě to, zda a jaký dopad měly tyto změny na fenomén ilegitivity, zkoumám ve farnosti Jindřichův Hradec.

Farnost tvořilo město Jindřichův Hradec a 14 přilehlých vesnic. V této farnosti budeme sledovat výskyt nemanželských dětí, srovnávat je s dětmi manželskými a zkoumat různé aspekty tohoto problému.

Zkoumaná farnost měla ve druhé polovině 19.století průmyslově-agrární charakter. Na venkově bylo stále hlavním zdrojem obživy zemědělství, ve městě se sice setkáváme s průmyslovou výrobou, ale průmyslových podniků zde bylo málo a industrializace se zpožďovala. Jednou z příčin, proč se průmysl nerozvíjel tak rychle, bylo to, že se městu vyhnula železnice. Vycházím tedy z předpokladu, že v této oblasti mělo obyvatelstvo horší přístup k ekonomickému zajištění a v důsledku toho také menší šanci na vstup do manželství, vyšší sňatkový věk a tudíž se mohl rozšiřovat prostor pro ilegitivity. Právě z těchto důvodů by zde podíl nemanželských dětí mohl být vyšší než v jiných oblastech.

Ludmila Fialová³ uvádí, že v roce 1842 dosáhl podíl nemanželských dětí v českých zemích 15%, poté jejich podíl klesá. Od roku 1870 podíl nemanželsky narozených v českých zemích

² Dokoupil, L.-Fialová, L.-Maur, E.-Nesládková, L.: Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18.století, Praha 1999

³ Fialová, L: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.232

nepřesáhl 13%. Budeme tedy sledovat, zda podíl nemanželských dětí ve farnosti Jindřichův Hradec ve druhé polovině 19.století kopíruje tento trend.

Hlavním pramenem pro tuto práci byly římsko-katolické matriky pro danou farnost z druhé poloviny 19.století. Údaje jsem získala excerpací matrik narozených a oddaných.

V první části této práce se podrobněji věnuji otázce ilegitimity- zabývám se definicí ilegitimity, důvody a postoji k ilegitimitě, postavením nemanželských dětí a jejich matek. Pozornost jsem věnovala i porodnosti obecně a tomu, jaký procentuální podíl ze všech narozených dětí zaujímaly děti nemanželské a jak (příp. zda vůbec) se tento podíl (především v 19.století v českých zemích) měnil. V další části se věnuji popisu, historickému a hospodářskému vývoji zkoumané farnosti. Zabývala jsem se také hlavním pramenem, tj. matrikami. Stručně popisuji historii a vývoj matrik a věnuji se také popisu a kritice použitých matrik.

Druhá část této bakalářské práce se zabývá popisem použité metody a především analýzou a interpretací získaných údajů.

2. Ilegitimita

Vzhledem k tomu, že se má práce zabývat nemanželskými dětmi, musím se na začátku zastavit u samotného termínu „ilegitimita“. Co je to ilegitimita? Ilegitimita představuje v tradiční společnosti formu plození, která je důsledkem porušení pravidel nebo přímo trestného činu: může k němu dojít nedovoleným stykem mezi nesezdanými osobami, může být důsledkem adulteria, incestu. Legitimitu porušují také ti, kdo znevažili slib čistoty.⁴

V tradiční společnosti manželství bylo jediným legitimním prostorem pro plození dětí. Úloha manželství byla spatřována v plození dětí, účelem manželství bylo také zabraňovat hříchu, zejména prostituci. Ve středověku byl alternativou k manželství celibát, který byl hodnocen výše než život manželský. Pozitivnější hodnocení manželství přinesla až renesance a reformace. Manželství je nově připsána principiální čistota, panenství nebo celibát už nejsou považovány za hodnotnější alternativu.

Většina lidí v minulosti usilovala o to, aby mohla uzavřít sňatek a zplodit legitimní potomky, což souviselo s dobovými rodinnými a dědickými strategiemi. Kromě jiného si lidé také chtěli

⁴ Tinková, D.:Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské habsburské monarchii, Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti, in: Historická demografie 27, 2003, s.135

zajistit pracovní sílu i podporu ve stáří. Přesto se vždy určitá část dětí rodila mimo manželství. Ve většině evropských zemí se v historii setkáváme s fenoménem mimomanželské plodnosti, který souvisí s populačním a sňatkovým chováním.

Podle Johna Hajnala můžeme v Evropě rozlišit dva typy rodinného utváření-východní a západní.⁵ Pro východní je charakteristický nižší sňatkový věk a lepší dostupnost sňatku. Naopak pro západoevropský model je charakteristická horší dostupnost sňatku, vyšší sňatkový věk a část osob zde zůstává trvale mimo manželství. Právě tento model vytvářel příznivější podmínky pro nemanželská a předmanželská početí než model východní. Mezi západoevropský typ byly řazeny i české země. Právě v habsburské monarchii byl počet dětí narozených mimo manželství dost vysoký (až jedna třetina všech narozených) a české země v rámci habsburské monarchie byly na druhém místě. České země (především Čechy) měly více nemanželských dětí než Halič či jižní slovanské a italské provincie. Nejvyšších hodnot v habsburské monarchii dosahovala ilegimita v alpských zemích (pro Dolní Rakousy ve druhé polovině 19.století se uvádí, že až jedna třetina všech porodů byly porody nemanželské, v Korutanech až jedna polovina).⁶ To však byla v evropských poměrech nemanželská porodnost mimořádně vysoká. Rakouský historik rodiny Michael Mitterauer ji přičítá omezeným možnostem založit rodinu u obyvatelstva, které se zabývalo alpským pastvinářstvím.⁷

Samotný pojem ilegimita v sobě obsahuje řadu problémů, definice toho, kdo je vlastně nelegitimní potomek se může v čase i prostoru lišit. Vždy záleží na tradici, postojích a normách dané společnosti. Dalším důležitým aspektem je, kdo ilegimitu definuje. V tomto případě se např. může lišit postoj místní komunity a hledisko církve.

To, že intimní partnerské soužití má začínat teprve po sňatku, je názor, který musely církve obtížně prosazovat. Právě proto, že běžná praxe byla často jiná, zahájily církve obou konfesijních táborů ještě v 16.století tažení proti předmanželskému pohlavnímu styku. Úspěch však ve svém snažení zaznamenaly až v následujících staletích. Mezi 16.-18.stoletím došlo ke změně postoje ke sňatku i k předmanželské sexualitě. V 16.století ještě není nijak problematizován pohlavní styk partnerů, k němuž dochází ještě před církevním sňatkem, ale už po slibu manželství. V případě, že došlo u svobodné dívky k otěhotnění, bylo důležité, zda

⁵ Horský, J.,-Seligová, M.: Rodina našich předků, Praha 1997, s. 25 (Hajnal, J.:European marriage patterns in perspective, in:Population in history. Essays in historical demography, London 1965)

⁶ Horská, P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.345

⁷ Tamtéž, s.208

měla svědka, který mohl dosvědčit, že jí byl dán slib manželství (příp.měla svatební dar jako důkaz), jinak bylo na její dítě pohlíženo jako na bastarda.⁸ Tak např. do tridentského koncilu byla předmanželská početí běžnější, což může souviset s tím, že před tímto koncilem rozhodujícím aktem pro uzavření manželství byl svatební slib, tj.zásnuby, nikoli samotný církevní obřad.⁹ Ten tuto skutečnost pouze potvrzoval. Naproti tomu po Tridentu vznikl manželský svazek teprve kněžským požehnáním v kostele a tak se církví posvěcený sňatek stal jedinou legitimní formou uzavření manželství. Zatímco v 15. a 16.století bylo tedy uzavírání manželství pojata zcela světsky, v 18.století jde o ryze církevní záležitost. Právě tímto procesem zcírkevňování sňatků¹⁰, který začal prvotně u protestantů v 16.-17.století, u kterých se objevil přísnější pohled na manželství (snažili se posvětit život vezdejší), se dá mj. vysvětlit případný nárůst počtu „nemanželských dětí“ z hlediska církve.

Přestože se liší chápání manželství mezi katolíky a nekatolíky (u nekatolíků manželství nikdy nebylo považováno za jednu ze svátostí, prosadil se smluvní charakter matrimoniálního svazku, který umožnil snazší rozluky, příp.rozvod s možností uzavření nového sňatku) v otázce legitimacy zastávaly církve shodný postoj.

Sňatku nemusely bránit jen ekonomické nebo demografické důvody, ale i např. administrativní opatření. V českých zemích (i jinde) podléhal sňatek vrchnostenskému souhlasu, což bylo zrušeno až patentem Josefa II. o zrušení nevolnictví z roku 1781.

Jak vidíme fenomén ilegitimity v sobě skrývá řadu úskalí. Nemanželskou porodnost můžeme zkoumat z různých úhlů. Můžeme na ni hledět jako na společenský jev,tj. zkoumat postoje k nemanželským stykům, nemanželským dětem a svobodným matkám, nebo zkoumat ilegitimitu z demografického, medicínského, trestně-právního, ekonomického hlediska aj.

2.1 Ilegitimita v pramenech

Nemanželská porodnost a plodnost v tradiční společnosti se dostala do popředí zájmu badatelů především ve druhé polovině 20.století, kdy se do středu pozornosti dostaly dějiny rodiny. V této době vznikla řada historických i čistě demografických publikací, které se věnovaly jak tématu rodiny obecně, tak konkrétně problematice nemanželské plodnosti a porodnosti a jevů s tím souvisejících. Mezi zahraniční autory, kteří se této problematice

⁸ Horský, J.-Seligová, M.: Rodina našich předků, Praha 1997, s.74

⁹ van D□lmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku, díl.I.: Dům a jeho Lidé, Praha 1999

¹⁰ van D□lmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku, Díl I.:Dům a jeho lidé, Praha 1999

věnovali patří Shorter¹¹, Laslett¹², Ariès¹³, Flandrin¹⁴, Mitterauer¹⁵ aj. K tématu mimomanželské plodnosti se vyjádřily všechny studie o vývoji obyvatelstva v Českých zemích (Boháč¹⁶, Srb¹⁷, Kučera¹⁸, Kárníková¹⁹, Vávra²⁰). Fenoménu ilegitimity byla věnována pozornost i v České republice. Zpočátku se badatelé zaměřili především na historicko-demografické aspekty, později začaly být více zkoumány i další stránky tohoto problému (např. trestně právní, medicínské hledisko). Mezi badatele, kteří se v České republice fenoménem ilegitimity zabývají, patří např. Pavla Horská²¹, Ludmila Fialová²², Daniela Tinková²³, Alice Velková²⁴, Ludmila Nesládková²⁵ aj.

Pavla Horská²⁶ se ve své práci zabývá otázkou vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti a sňatečnosti z demografického hlediska v dlouhodobé časové perspektivě.

¹¹ Shorter, E. – Knodel, J. - van de Walle, E.: The decline of non-marital fertility in Europe, 1880-1940. Population studies 25, 1971

¹² Laslett, P. - Oosterveen, K. - Smith, R.M.: Bastardy and its Comparative History. London: Edward Arnold, 1980

¹³ Ariès, P.: L' enfant et la vie familiale sous l' Ancien régime, 1961

¹⁴ Flandrin, Jean-Louis: Familles. Parenté, maison, sexualité dans l' ancienne société, Paris 1984

Flandrin, Jean-Louis: L' attitude à l' egard du petit enfant et les conduites sexuelles dans la civilisation occidentale. Structures anciennes et évolution, ADH, 1973, s.143-195

¹⁵ Mitterauer: Ledige Mütter

¹⁶ Boháč, A.: Obyvatelstvo v Československé republice, in: Československá vlastivěda, Praha 1936

¹⁷ Srb, V.-Haas, V.: Vývoj obyvatelstva českých zemí v 19.století, Praha 1959

¹⁸ Kučera, M.: Populace České republiky 1918-1991, Praha 1994

¹⁹ Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1754-1914, Praha 1965

²⁰ Vávra, Z.: tendence v dlouhodobém vývoji reprodukce obyvatelstva českých zemí (léta 1870-1944), Praha 1962

²¹ Horská, P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.343-350

²² Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18.století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.230-243

Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce, in: Historická demografie 15, 1991, s.143-189

²³ Tinková, D.: Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvětské habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti, in: Historická demografie 27, 2003, s.133-172

²⁴ Velková, A.: nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19.století. in: Jiránek, T.-Kubeš, J. (eds.) Dítě a dětství napříč staletími. Sborník příspěvků z 2.pardubického bienále konaného ve dnech 4.až 5.dubna 2002, Pardubice, s.205-227

²⁵ Nesládková, L.: Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a Židů, in: Acta demographica, 2003

²⁶ Horská, P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.343-350

Ludmila Fialová²⁷, která se zajímá o demografický vývoj v českých zemích obecně, se věnuje tématu plodnosti a porodnosti, a to včetně předmanželských a nemanželských počtů a porodů. Daniela Tinková²⁸ se zaměřila na sociální, medicínské a trestně právní hledisko. Zabývá se postojem státu ke svobodným matkám a jejich dětem, jejich sociálním a právním postavením, také se zajímá o oblast zdravotní péče. Ke konkrétním tvrzením těchto autorů se dostaneme v následující části.

2.2 Ilegitimita v historii

V Raném novověku se mimo manželství rodilo přibližně 5% dětí.²⁹ Narození nemanželských dětí nebylo výjimečné, ale ani časté. Na venkově byl počet nemanželských dětí nízký (vždy nižší než ve městě), v této době byl nižší než 4%. Počet nemanželských dětí rostl v době válek.

V 16.a17.století došlo v Evropě k relativně významnému poklesu podílu nemanželských i předmanželských počtů. Podle Flandrina³⁰ pokles ilegitivity v raném novověku zapříčinil tlak vrchností (např.již zmiňovaných církví). Norbert Elias³¹ tento pokles vysvětluje civilizačním procesem, tj.posílením sebekontroly a kázně. V rámci disciplinace v 16.století byl důležitý důraz na mravnost, která původně zahrnovala křesťanské formy chování a postupně dostala podobu mravnosti sexuální.

Podle Ludmily Fialové³² do poloviny 18.století nejspíš došlo v českých zemích k určité podregistraci nemanželských dětí, které byly zapisovány do zvláštního seznamu, neboť se za zápis do matriky platilo (do roku 1770).

²⁷ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v Českých zemích od 18.století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.230-243

Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce, in: Historická demografie 15, 1991, s.143-189

²⁸ Tinková, D.: Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské habsburské monarchii, in: Historická demografie 27, 2003, s.133-172

²⁹ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18.století, in: in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.231

³⁰ Tinková, D.: Tinková, D.: Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské habsburské monarchii, in: Historická demografie 27, 2003, s.136

³¹ Tamtéž, s.136

³² Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18.století, in: in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.232

Do poloviny 18.století bylo ve městech cca 5% dětí nemanželských, poté jejich počet vzrostl. Mezi městy byla výjimkou Praha, kde již v 17.století bylo více než 5% dětí nemanželských, v první polovině 18.století pak tento počet dosáhl 14%, ve druhé polovině 18.století dokonce 19%.³³

Od druhé poloviny 18.století a v první polovině 19.století roste v Evropě (i v českých zemích) podíl nemanželských porodů na celkové porodnosti. Tento počet rostl jak ve Francii, tak i v Anglii (v Anglii rostl počet nemanželských porodů méně než ve Francii). Např. v roce 1816 byl podíl nemanželských dětí v Paříži téměř 40% a do 50.let 19.století se jejich podíl snížil na 32%. Ve Vídni se v té době dokonce v některých letech narodilo více nemanželských dětí než manželských.³⁴

Existují různé názory, proč tomu tak je. Někteří autoři tuto skutečnost vysvětlují větší mobilitou sil, např.čeledí, příp.vyššími platy pro čeled'. Dalším možným vysvětlením je, že více mladých žen odchází do města za prací. Obecně přijímaným zdůvodněním je změna přístupu k předmanželské sexualitě.

V některých případech se také mohlo jednat o vědomí kalkul matky, která si v dítěti chtěla zajistit budoucího živitele. Nemanželské dítě dokonce mohlo zvyšovat atraktivitu ženy na sňatkovém trhu. Tento přístup se ovšem mohl uplatňovat i předtím.

Zvyšující se podíl nemanželských dětí v 18.století může také souviset se změnou postoje státu k těmto dětem. Právě v době osvícenství se objevují snahy pečovat o budoucí matky a jejich děti, dochází k rozšíření zdravotní péče, otevírají se porodnice a zakládají se nalezince. Důraz je kladen na preventivní opatření, spíše než na opatření represivní. Pozitivní roli populacionismus, který klade důraz na rozvoj populace a důležitost každého jedince pro stát a tak se stávají i nemanželské děti a jejich matky ve společnosti novou hodnotou. Stát se snaží o svobodné matky a jejich pečovat, společnost nemanželské děti mnohem lépe přijímá. Francouzský revoluční zákoník z roku 1786 je dokonce dočasně zrovnoprávnil s dětmi manželskými.

Jedním ze způsobů, jak pomoci svobodným matkám bylo zřizování porodnic a nalezinců. Veřejná porodnice klinického charakteru neexistovala před koncem 18.století. V Evropě existovaly dva hlavní systémy nalezinců- katolický, který vylučoval pátrání po otci dítěte a

³³ Tamtéž, s.232-233

³⁴ Smith, B.G.: Changing Lives: Women in European History Since 1700, Toronto 1989, s.158

protestantský, který pátrání po otci naopak vyžadoval. V Praze existoval od roku 1602 Vlašský špitál, roku 1776 byl Marií Terezií založen nalezinec U sv. Máří Magdalény. Přes všechna opatření byla kapacita nalezinců nedostatečná. V rámci tereziánských reforem byly kromě jiného ustaveny krajské porodní báby a zřizovány veřejné, státem udržované ústavy-všeobecné nemocnice a specializované ústavy-porodnice a nalezince. Také byly otevřeny zemské porodnice a nalezince v Brně (1772), Olomouci (1780) a Praze (1789), které byly určeny především osamělým matkám. Ústavy zprostředkovávaly kojné a mívaly nalezenecká oddělení. Od dob Josefa II. také existovala pro nemanželské děti možnost vstoupit do cechu a vyučit se.

Rostoucí podíl nemanželských dětí během prvních desetiletí 19.století je dáván do souvislosti s odkladem prvních sňatků. V 19.století došlo ke zvýšení sňatkového věku o 2-3 roky u mužů i žen, také rostl počet osob, které zůstaly trvale svobodné.

Novými příčinami nárůstu nemanželských dětí je již výše zmíněná rostoucí mobilita sil a od konce 18.století a v 19.století s tím související urbanizace a industrializace. Důležitou roli sehrálo také zrušení roboty a poddanství.

Dalším problémem je nesezdané soužití nemajetných rodičů („maritální podoba illegitimity“), které bylo velmi časté v dělnickém prostředí od konce 18.století. V těchto případech se většinou nejednalo o nemanželské děti v pravém slova smyslu, tj. děti nechtěné, ale o „legitimní“ potomky nesezdaných soužití. Ilegitimní byly tyto děti především z pohledu církve. V průmyslových vesnicích a městech se (např. severozápadní oblast Čech) mohlo jednat o jakousi alternativní formu rodiny nesezdaného páru, trvající po určitou dobu před sňatkem. Taková rodina byla v průmyslových oblastech západoevropských oblastí tolerována, pokud šlo o rodinu dělnickou, která žila ze dne na den ze mzdy, neměla žádný majetek a tedy ani dědické nároky dětí.

Od druhé třetiny 19.století do 1.pol.20.století se podíl nemanželských dětí pohyboval v rozmezí 12-15%³⁵. Podíl nemanželských dětí se v rozmezí let 1817-1937 pohyboval nad 10%, k jeho zvýšení došlo hlavně v letech 1810-1842. V roce 1842 byl podíl nemanželských

³⁵ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v Českých zemích od 18.století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.231

dětí přibližně 15%, poté došlo k jeho snížení. Podíl nemanželských dětí dosáhl svého maxima v roce 1865-1866, tj. 16,3%. Od roku 1870 podíl nemanželských dětí nepřesáhl 13%.³⁶

Výše zmíněná čísla platí obecně, přesto vždy existovala řada rozdílů. Např. se podíl nemanželských dětí lišil mezi jednotlivými regiony. V Čechách se vždy rodilo více nemanželských dětí než na Moravě a ve Slezsku. Svou roli hrála i národnost obyvatel. Počet nemanželských dětí byl větší u německy mluvících obyvatel, tj. na územích, kde měly výrazné zastoupení, příp. většinu.

Od 70. let 19. století se v českých zemích začal prosazovat nový demografický režim. Přechod od starého k novému demografickému režimu probíhal postupně, mnohem dříve se prosadil v celé západní Evropě (již na poč. 19. století) než v českých zemích. Samozřejmě existovaly rozdíly jak mezi jednotlivými oblastmi, tak i mezi jednotlivými sociálními vrstvami.

K prosazení nového demografického režimu došlo dříve ve městech a ve vyšších (lépe informovaných společenských vrstvách). Právě prosazení nového demografického režimu vedlo ke snížení plodnosti v důsledku vědomého omezování počtu dětí v rodině, což se projevilo i mírným poklesem úrovně mimomanželské plodnosti a poklesem podílu dětí rozených mimo manželství. Podíl dětí narozených mimo manželství klesá od 70. let 19. století.

Část nemanželských dětí byla také legitimována následným sňatkem rodičů. Srbová spočetla, že v rozmezí let 1895-1913 na 100 dětí narozených mimo manželství připadlo 35-40% dětí legitimizovaných při sňatku rodičů a cca každý šestý sňatek uzavírali snoubenci, kteří přiznávali žijící společně počaté a narozené dítě.³⁷

Úroveň mimomanželské plodnosti se výrazně nezměnila ani během prvních třiceti let 20. století. Mimo manželství se stále rodilo cca 10% dětí. Výrazně se však snížila úroveň realizované plodnosti-u vdaných žen o 55%, nevdaných o 53%.³⁸ Po roce 1950 bylo 5%³⁹ narozených dětí nemanželských, po roce 1990 jejich počet neustále roste. Také neustále roste počet nesezdaných soužití.

³⁶ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v Českých zemích od 18. století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.233-234

³⁷ Tamtéž, s.235

³⁸ Tamtéž, s.236

³⁹ Tamtéž, s.231

2.3 Rovina trestně právní

Od 16.do 18.století bylo smilstvo trestně stíháno. V 16.a 17.století došlo k posílení kriminalizace zločinů jako adulterium, bigamie a incest. Více se také stíhalo smilstvo mezi svobodnými osobami, nemanželská početí a došlo k posílení represe potratu a infanticidy (trest zahrabání zaživa a probodnutí kulem, příp. stětím). Hrozba tresty se objevuje v řadě selských a městských policejních řádů. Vzhledem k době před Tridentem došlo ke zhoršení postojů vůči svobodným matkám a nemanželským dětem.

Ve střední Evropě byli muži i ženy postihováni stejně. V Čechách bylo smilstvo a nedovolené těhotenství až do pol.18.století trestáno u mužů i žen vyhnáním z panství, žalářem, veřejnými pracemi. K dekriminalizaci prostého smilstva došlo za Josefa II. Ke zmírnění postihů a dekriminalizaci smilstva dochází v 18.a 19. století v různých evropských zemích.

3. Matriky-historie

V Evropě měla evidence křtů, sňatků a pohřbů kontinuitu patrně už od pozdně římských dob, kdy jí věnovaly pozornost křesťanské církevní sbory.⁴⁰

S nejstaršími církevními matrikami se však setkáváme až ve 14.-15.století v románských zemích. Všeobecné zavedení matrik v katolické církvi bylo nařízeno tridentským koncilem roku 1563, všeobecné zavedení matrik v českých zemích bylo nařízeno olomouckou synodou (1591) a pražskou synodou (1605). Ve druhé polovině 17.století již byly matriky zavedeny ve většině farností.

Nejstarší matriky v Čechách pocházejí především z Krušnohoří z poloviny šestnáctého století. Vznikly v luterských, jazykově německých městech. Ve druhé polovině 16.století se již setkáme s matrikami i v západních a severních Čechách. Tyto matriky pocházejí z německých i českých lokalit. Kromě luterských matrik jsou to i matriky utrakvistické a katolické.

Církevní matriky byly v 16.-18.století v evropských zemích (včetně zemí českých) základním zdrojem informací o úmrtích, narozeních a sňatcích. Matriku tvořila jedna kniha, která byla rozdělena na tři části-pro zápisy křtů, sňatků a úmrtí. Zápisy byly prováděny chronologicky pro celou farnost (tj.pro všechny vsi). Jazykem zápisů byla buď čeština, němčina nebo latina.

⁴⁰ Horský, J.- Seligová, M.: Rodina našich předků, Praha 1997, s. 48

Až do 18.století jsou matriky dost neúplné a nespolehlivé. Kvalita i forma zápisu závisela na osobě zapisujícího. Zápis měl většinou větnou podobu, příp. byla větná forma kombinovaná s rubrikou. Z počátku býval zápis velmi jednoduchý (např.u matriky pokřtěných-datum křtu – nikoli datu narození, jméno křtěnce, jméno a bydliště rodičů a jména kmotrů). Právě to, že se v 17.a18.století neevidují narození a úmrtí, ale datum křtu a pohřbu, je zdrojem řady chyb. Další možné chyby souvisí s mezerami v údajích, které vznikly v souvislosti se zákazem nekatolických vyznání. Postupem času se množství informací rozšiřovalo, přibyly údaje o sociálním postavení (např.povolání, původ a povolání rodičů).

Množství údajů se postupně rozšiřovalo i vlivem římského rituálu (1614), který nařídil vést (kromě zápisů o křtech a sňatcích) i zápisy o úmrtích. Ke zlepšení stavu matrik došlo dále v době osvícenství (za Marie Terezie a následně za Josefa II.), kdy se matriky staly nástrojem státní evidence obyvatel. Z příkazu Marie Terezie byly roku 1770 v habsburské monarchii zavedeny nové jednotné matriky s latinským zápisem do rubrik (jednotný matriční formulář). Přestože panovala jistá volnost ve vyplňování rubrik, jejich zavedení znamenalo zlepšení matriční evidence. Roku 1781 byly matriky z nařízení Josefa II. prohlášeny za veřejné listiny, od této doby je zapisováno datum narození a úmrtí a nikoliv pouze datum křtu a pohřbu. V roce 1784 byl zaveden nový formulář, který se s jistými obměnami používal až do roku 1949. Ten mj.nařídil zavedení samostatné knihy pro každý druh zápisu (matriky narozených, oddaných a zemřelých). Také bylo nařízeno vedení zvláštní matriky pro každou obec a zavedení židovských matrik.

Tereziánská nařízení také chrání „domnělé“ otce nelegitimních dětí před křivým nařčením požadavkem, aby jméno otce nemanželského dítěte bylo zaznamenáno pouze, pokud o to, dotyčný sám požádá. Neboť jméno otce bylo často zapisováno pouze na udání matky.⁴¹ Po roce 1868 se objevily i civilní matriky, z počátku jen oddaných. Roku 1949 byly zavedeny státní matriky, vedené národními výbory.

3.1 Použité matriky

Nejstarší dochované matriky z jižních Čech, které jsou v SOA v Třeboni uloženy, pocházejí z konce 16.století (Vyšší Brod 1587, Český Krumlov 1591, Hosín 1599). Nejstaršími dochovanými matrikami z farnosti Jindřichův Hradec jsou matrika oddaných a matrika zemřelých z roku 1700 a matrika narozených z roku 1705.

⁴¹ Tinková, D.: Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvětské habsburské monarchii, in: Historická demografie 27, 2003, s.133-172

Ve své práci vycházím z údajů, které jsem získala z římskokatolických matrik ve farnosti Jindřichův Hradec. Tyto matriky jsou uloženy ve SOA v Třeboni. Použila jsem matriky oddaných a narozených z období 1850-1900. Pracovala jsem se čtyřmi knihami oddaných-tj.knihy 42,43, 44,45 a s knihami narozených číslo 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30.

3.2 Matrika narozených

Pro získání údajů jsem použila knihy narozených z let 1850-1900. Až do roku 1799 byly údaje do matriky narozených ve farnosti Jindřichův Hradec zaznamenávány větnou formou, od července 1799 byly vpisovány do předepsaných kolonek, později do předtištěného formuláře.

Během celého sledovaného období, tj.1850-1900 byly údaje v matrice narozených zaznamenávány chronologicky. Kniha narozených se vždy vedla pro celou farnost, události nebyly zaznamenávány odděleně pro jednotlivé obce. V důsledku toho jsou údaje promíchané. Stejně tak nemanželské děti byly zaznamenávány chronologicky do jedné knihy s dětmi manželskými, nebyly vedeny ve zvláštním seznamu.

Údaje do matriky narozených ve farnosti Jindřichův Hradec v letech 1850-1900 byly vpisovány do předtištěného formuláře (rubriky v německém, nebo českém jazyce, příp. obojí). Občas se vyskytne i jazyk latinský (především u názvů měsíců⁴²). Na začátku sledovaného období byly informace vpisovány v německém jazyce, postupem času se objevuje kombinace českého a německého jazyka, směrem ke konci 19.století se převažujícím jazykem zápisu stává čeština. Ve sledovaném období se předtištěný formulář měnil jen nepatrně (např.přehození kolonek) a směrem zleva doprava obsahoval následující kolonky: rok, měsíc, den narození (Geburt) a křtu (Taufe), jméno křtěcího, jméno pokřtěnce, vyznání (dvě rubriky- katolické/ protestantské), pohlaví (rubrika ženské/mužské), původ (rubrika manželské/ nemanželské), rubrika mrtvě narozené⁴³, místo (číslo domu, okres a hejtmanství), bába (jméno, příjmení, je-li zkoumaná čili nic), otec, matka, kmotrové. Rubriky týkajících se pohlaví, vyznání a původu byly velmi často vyplněny čárkou, tudíž někdy nebylo možné ověřit případné chyby. Pokud byla kolonka vyplněna slovně a byla nalezena nějaká chyba (nemanželský původ vepsán do kolonky pro původ manželský), byla tato informace opravena

⁴² U názvů měsíců jsem se setkala s různými variantami-např.Jaener, Jänner, Jeaner, Jeener, Feber, Ferbruar, Marz, März atd.

⁴³ V mnou zkoumaných matrikách se předtištěná rubrika mrtvě narozené (todtgeboren) poprvé objevuje až v září 1865 v knize narozených č.23.

a použita správně. Určující pro mne byl zápis matrikáře, nikoliv kolonka, ve které se nacházel. Ráda bych upozornila na neúplnost matričních záznamů, které jsou pravděpodobně způsobeny nedbalostí a nedůsledností. Např. často chybí údaje o kmotrech, informace o rodičích jsou útržkovité (s výjimkou některých mrtvě narozených dětí, bylo alespoň vždy uvedeno jméno matky), některé kolonky nebyly vyplněny vůbec. Pro mou práci byl nejzávažnějším nedostatkem nevyplněný původ, tj. zda je dítě manželské nebo nemanželské. O tomto problému se podrobněji zmíním v druhé části této práce věnované analýze a interpretaci údajů.

Na druhé straně jsem se také setkala s opačným problémem, kdy matrika byla až zahlcena dalšími informacemi o křtenci (např. o jeho úmrtí, vystoupení z církve v dospělém věku, nebo uzavření sňatku). Tyto informace byly vpisovány do předtištěného formuláře a často nechtěně překrývaly informace z původních rubrik.

Samostatným problémem, kterému ještě bude věnována pozornost (v pasáži o legitimování), je uvedení otce u nemanželských dětí. Jméno otce je někdy uvedeno, jindy nikoliv. V tomto případě se však nejedná o nedůslednost zapisujícího, ale spíše o to, že otec není znám.

Samostatnou kapitolou je obtížná čitelnost některých údajů, která vždy záležela na pečlivosti zapisujícího. V mnoha zkoumaných matrikách byly obtížně čitelné, příp. naprosto nečitelné především doplňující údaje o rodičích dítěte (jejich sociální původ, u mužů povolání) a údaje kmotrech, což jsou jistě zajímavé informace, ale pro mou práci nebyly nezbytné.

Jinak byla matrika pro sledované období vedena celkem pečlivě a její kvalita se směrem ke konci 19. století stále zvyšuje.

3.3 Matriky oddaných

Stejně jako v případě matriky narozených je kniha tvořena předtištěným formulářem v němčině nebo v češtině. V těchto předtištěných formulářích jsou zastoupeny tyto rubriky: na levé straně - rok, měsíc a den, místo a číslo domu, oddávající, ženich a nevěsta (uvádí se jméno a příjmení snoubenců, stav, místo bydliště a číslo domu, jméno, příjmení a stav rodičů); na pravé straně se nacházejí rubriky vyznání, věk a stav, dále pak svědkové (jméno, příjmení a bydliště) a poznamenání. Stejně jako u matrik narozených i zde kvalita zaznamenaných údajů značně kolísá a některé informace nejsou důsledně uvedeny (např. údaje o rodičích, adresy, příp. věk snoubenců), příp. jsou nečitelné. Pro potřeby mé práce jsou však získané údaje dostačující.

4. Farnost Jindřichův Hradec

Město Jindřichův Hradec stejně jako řada jiných českých a moravských měst, nebylo tak velké, aby vytvořilo samostatný farní obvod. Farnost Jindřichův Hradec ve sledovaném období zahrnovala kromě města Jindřichův Hradec také širší venkovské zázemí, tj. obce-Buk (Buchen), Děbolín (Diebling), Dolní Skřýchov (Unter-Grieschau, Unter-Krischau, Dolní Skřýšov, Dolní Skrejchov) Dolní Žďár (Nieder-Mühl), Drahýška (Traschhof, Draschhof, Dražkov), Horní Lhota (Německá Lhota, Ober-Schlagles; vedena u fary Stráž nad Nežárkou), Horní Žďár (Ober-Mühl), Jindřiš (Heinrichschlag), Matná (Motten), Otín (Ottenschlag), Radouňka (Klein-Radeinles), Dolní Pěna (Nieder-Baumgarten), Malíkov nad Nežárkou (Deutsch-Moliken), Políkno (Poliken).

Samotné město se dělilo na několik částí:⁴⁴ Nežárecké předměstí (Naservorstadt), Vnitřní město (Innere Stadt), Nové město (Neustadt), Rybnické předměstí a Waiger.

4.1 Jindřichův Hradec-historie

Jindřichův Hradec nazývaný také Nova domus, Gradecz, příp. Neuhaus patří k nejstarším městům v Čechách. Město leží v Jihočeském kraji a protéká jím řeka Nežárka. S názvem Jindřichův Hradec se poprvé setkáváme roku 1410. První písemná zmínka o městě je z roku 1220. Ve 13. století se postupně z osady stává město. Zmínky o „novém hradu či domě“ (Novum castrum, Nova domus) najdeme u Jindřicha Vítkovce.

Po bitvě u Loděnic (1185) dostal Vítek z Prčic od panovníka jihovýchodní část Čech, kterou kolonizoval. K rozšíření osídlení došlo na přelomu 12./13. století pod vlivem rodu Vítkovců, konkrétně z nich Jindřichem založené větve pánů z Hradce ((páni z Hradce stejně jako ostatní Vítkovci používali jako svůj znak pětistou růži). V letech 1220-1237 Jindřich Vítkovec povolává do tržní osady pod hradem řád německých rytířů a uděluje mu patronátní právo k farnímu kostelu a zavazuje bratry k vybudování špitálu při tomto kostele. V roce 1255 Jindřichův syn Vítek z Hradce potvrzuje německým rytířům patronátní právo k farnímu kostelu udělené jeho otcem a přidává řádu další majetky a svobody. V roce 1340 byla dokonce vedena křížová výprava vyhlášená papežem Benediktem II. proti valdenským, kteří se zde v rámci kolonizace rozšířili. V r. 1341 byl poničen Oldřichův hrad, zřejmě i město a

⁴⁴ S těmito městskými částmi jsem se setkala ve zkoumaných matrikách

Části Jindřichova Hradce uvádí i Kuča (Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2: H-Kole, Praha 1997, s. 706)

mnoho okolních vesnic. Po smrti Oldřicha III. byly rodové državy rozděleny mezi čtyři Oldřichovy syny. Vedle skupiny urozených ve městě sílí vrstva obchodníků a zámožných řemeslníků. V roce 1389 město dostává od Jindřicha III. z Hradce první psané privilegium, jímž se vrchnost zřídá práva odúmrti a uděluje všem obyvatelům právo svobodného disponování s movitým a nemovitým majetkem, poskytuje svobodu volného pohybu a zaručuje trvalou výši městských úroků. Ve 14.století byly položeny základy všech městských čtvrtí. V roce 1410 se město poprvé připomíná v písemných pramenech v plném znění dnešního názvu. Jindřichův Hradec. V husitské době stálo město většinou stranou současných sociálních a mocenských konfliktů. Vlastní husitské války se městu vyhnuly. Vymření hradecké větve rodu posledním příslušníkem Oldřichem v roce 1453 a nezletilost příslušníků linie z Telče, znamenalo pro město desetiletí poručnické vlády Zdeňka ze Šternberka, předního odpůrce Jiřího z Poděbrad. Po polovině 15.století se oporou katolictví v městě se stal nově povolovaný řád františkánů (tzv.bosáků), který se usídlil na předměstí u kostela sv.Václava. Od r.1478 sídlil na Novém městě, kde 1491 vyrostl klášterní kostel sv.Kateřiny. Ve městě byli i nadále minorité, kteří převzali zřejmě i některé duchovní povinnosti po německých rytířích (např.v kapli Sv.Maří Magdaleny), kteří odešli z města po r.1450. V roce 1463 na hradecký stolec nastupuje Jindřich IV, představitel ortodoxní katolické linie mezi českým panstvem, odpůrce Jiřího z Poděbrad a stoupenec Matyáše Korvína, později přestoupil r.1479 na stranu Vladislava II. V roce 1467 před město přitáhla vojska poděbradské strany, obléhání skončilo neúspěchem. V roce 1472 pak Jindřich IV. potvrdil hradeckým měšťanům stará práva v rozsahu privilegií z r.1389. Díky vysokému postavení Jindřicha IV. v českém státě a přátelskému vztahu k panovníkovi vděčí J.Hradec za vydání královského majestátu, jímž Vladislav II. udělil městu právo výročního jarmarku. Po čtyřletém období poručnické vlády nastupuje v roce 1511 na hradecký stolec Adam I, v roce 1516 potvrdil privilegium měšťanům starší práva. Dodatek privilegia dodává, že majetek zemřelých bez závěti se přisuzuje kostelu a na opravy města. Po náhlé smrti Adama I. spravuje rodový majetek v období nezletilosti jeho synů Jáchyma a Zachariáše poručník Volf st. Krajíř z Krajku na Landštejně. Smlouvou ze dne 26.zář 1550 bylo panství rozděleno. Jáchymovi zůstal velkostatek Jindřichův Hradec a Zachariášovi moravský velkostatek Telč. Období vlády Jáchyma zahájilo všestranný rozvoj města Jindřichův Hradec. V roce 1552 privilegium udělil Jáchym měšťanům rozsáhlé výsady, zaručil svobodné odkazování majetku, právo na svobodné stěhování a sňatky, povolil provozovat myslivost a rybolov na jejich statecích. V letech 1562-1564 došlo k připojení panství Hluboká a některých dalších zboží k dosavadním hradeckým državám Jáchyma z Hradce, což znamenalo obrovský majetkový

vzestup rodu. S nástupem Adama II. se počíná faktický ústup pánů z Hradce z vysoké politiky. Ani výnosný úřad pražského purkrabího nezastavil nepříznivý finanční vývoj a stoupající zadlužení. Vláda Adama II. (1568-1596) nenarušila ekonomickou prosperitu samotného města provázenou mimořádnou náboženskou tolerancí. S nábožensky umírněným postojem Adama II. kontrastují snahy jeho manželky přísné katoličky Kateřiny z Montfortu. Na její popud přistoupil v r.1594 k výstavbě jezuitské koleje s novou kaplí sv.Maří Magdaleny. Jezuitům svěřil Adam II. patronátní právo ke všem kostelům na svém dominiu a pověřil dozorem nad veškerým hradeckým školstvím. Školní výuka jezuitského gymnázia, jednoho z nejstarších v českých zemích byla zahájena v r.1595. Smrtí jediného Adamova syna Jáchyma Oldřicha vymírá rod pánů z Hradce po meči (1604) a dědictví se ujímá Jáchymova sestra Lucie Otýlie z Hradce, provdaná v r.1602 za Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka. V letech 1618-1620 během českého povstání přijalo město stavovskou posádku. Po vítězství Habsburků se vrátil z emigrace Vilém Slavata i jezuité. V procesu proti hradeckým měšťanům bylo vyneseno 24 rozsudků smrti, které byly zmírněny či prominuty s podmínkou přestupu ke katolické víře. Vilém Slavata dále podporoval habsburskou politiku, zastával až do své smrti úřad nejvyššího kancléře království. V letech 1622-1625 byla městu odňata veškerá privilegia a současně omezena městská samospráva, jejíž pravomoce přenesl Slavata na vrchnostenského hejtmana a regenta. V roce 1625 Bulou papeže Urbana VIII. obdržela jindřichohradecká fara výsady probošství (právo používat berly a mitry při slavnostních bohoslužbách). Katolictví ve městě bylo prosazováno jezuitu za trvalé podpory Viléma Slavaty. Vymřením rodu Slavatů (1693) po meči přechází jindřichohradecké panství na Marii Josefu Slavatovou provdanou za Heřmana Jakuba Černína.

Město zasáhly dva velké požáry v roce 1773 a 1801. Největší požár v historii města v roce 1801 si vyžádal 29 obětí a vyhořelo 318 domů.⁴⁵

4. 2 Obyvatelstvo

Postupem času se Jindřichův Hradec stal největším poddanským městem v Čechách a díky ekonomické prosperitě předčil výstavností, lidnatostí i velikostí většinu tehdejších královských měst. Od 16.do poloviny 19.století patřil mezi deset největších českých měst. Podle množství obydlených domů (celkem 453)⁴⁶ byl roku 1654 dokonce druhým největším

⁴⁵ Kuča, K.:Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.708

⁴⁶ Kuča, K.:Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.708

městem (po Praze). V roce 1757 měl 505 domů, v roce 1848 měl 645⁴⁷ domů (podle počtu domů 8.největší město v Čechách). Roku 1857 byl Jindřichův Hradec co do počtu obyvatel 16.největším městem, v roce 1861 byl na 21.místě.⁴⁸

V polovině 19.století bylo v jižních Čechách šest měst s více než 5000 obyvateli a Jindřichův Hradec byl jedním z nich. Teprve skutečnost, že jižní Čechy zůstaly dlouho mimo železniční síť, že zde nebyly základní suroviny k vybudování klíčového průmyslu a že jejich zemědělství nebylo schopno většího vývoje, způsobili v druhé polovině 19.století jejich stagnaci a postupně depopulaci.

Kárníková⁴⁹ uvádí, že Jindřichův Hradec měl v roce 1834- 6972 obyvatel, v roce 1843-7304 a v na přelomu let 1850/1851-7534 obyvatel. Po polovině 19.století došlo k úpadku starých textilních měst (i v jižní části Čech), která dříve patřila vyšší hustotou obyvatelstva nebo rychlejším tempem rozvoje mezi přední oblasti na jihu země. Nastal úpadek a došlo k depopulaci kdysi významných soukenických měst středu a jihu Českomoravské vrchoviny (i Jindřichova Hradce). Jindřichův Hradec měl v roce 1857-7302 obyvatel, v roce 1869-8650 obyvatel a v roce 1880-8703 obyvatel (s vojskem).⁵⁰ V roce 1890-8502 a V roce 1900 měl Jindřichův Hradec 668 domů⁵¹ a 9285 obyvatel (s vojskem).⁵²

V letech 1843-1880 stoupl počet obyvatel Jindřichova Hradce o necelou pětinu, zároveň již stagnoval růst obyvatelstva chudého zemědělského kraje kolem města. Obyvatelstvo odcházelo z venkova do měst. Cílem emigrantů se stával jak Jindřichův Hradec, ale v mnohem větší míře především Vídeň, kde na rozdíl od stagnujícího Jindřichova Hradce byly možnosti obživy přeci jen lepší. Souvislý pás depopulačního území směřoval z jihovýchodu a do jižní části Českomoravské vrchoviny na Pelhřimovsko a Jindřichohradecko. Přímý úbytek obyvatel zasáhl Jindřichohradecko v 70 letech 19.století.

⁴⁷ Tamtéž, s.708

⁴⁸ Tamtéž, s.708

⁴⁹ Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914, Praha 1965, s.96

⁵⁰ Tamtéž, s.183 Stejný údaj uvádí i Kuča, K.:Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.706-722

⁵¹ Kuča, K.:Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.706

⁵² Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914, Praha 1965, s.268 Stejný údaj uvádí i Kuča (Kuča, K.:Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.706)

S depopulací zemědělských krajů a malých měst kontrastoval příznivější vývoj několika velkých měst, v nichž se soustředil chudý zdejší průmysl. Relativně menší podíl mezi nimi měla dříve velmi významná soukenická města Českomoravské vrchoviny, v nichž vlnářský průmysl v lepším případě živořil jako malé a technicky pokulhávající továrničky. Právě Jindřichův Hradec šel dopředu jen nepatrně a až na konci století.

Pokud se zaměříme na národnostní složení, zjistíme, že kromě výrazného podílu německé menšiny se ve městě setkáme i se židovskou menšinou. Např. v roce 1849 ve městě žilo 12 židovských rodin (75 osob), v roce 1880 bylo židovského původu 301 obyvatel a v roce 1900 pak 253 osob.⁵³

4. 3Hospodářský vývoj farnosti

Jindřichův Hradec byl od 13.století důležitým řemeslným střediskem. Dominantní postavení mělo soukenictví, které přineslo městu značnou proslulost i ekonomický prospěch. Většina sukna byla určena na vývoz (ve 14.století export do Rakous, v polovině 15.století do Vídně, Lince a Bratislavy). Od 14.století ve městě sílí vrstva obchodníků a zámožných řemeslníků sdružujících se v ceších. Významné postavení zaujímali především soukeníci. Dalším významným cechem byli koželuži a jirchám, důležité bylo také tkalcovství. K nejstarším cechům také patřily krejčí, kožešníci, obuvníci a kováři, příp.potravinářská řemesla-jako řezníci a pekaři. Pro hospodářský rozvoj města byly důležité dvory, které se nacházely v jeho okolí. Důležitou složkou hospodářského vývoje bylo pivovarnictví (várečné právo měly měšťané již před rokem 1494), k rozvoji přispívalo i pořádání trhů.

Jindřichův Hradec byl jedním z nejdůležitějších výrobních středisek sukna ve střední Evropě. Největšího vrcholu dosáhla soukenická a kloboučnická výroba v 16.století, ale přední postavení zaujímala ještě v první polovině 18.století.

Radikální změnu hospodářských, politických i sociálních poměrů přineslo 19.století. Zrušením poddanství (1848) zanikly pravomoci vrchnostenských úřadů, které nahradily nové státní instituce. V 18. a 19.století dochází k uplatňování nových výrobních sil a krizi feudalismu, v habsburské monarchii se nástup kapitalistického způsobu výroby zpožďoval, v jednotlivých městech nastupoval podle místních podmínek. Habsburskou monarchii zasáhla v 19.století krize a v roce 1873 nastala deprese, která se protáhla až do poloviny 90.let 19.století. Tato krize se samozřejmě dotkla i českých zemí, které byly největší průmyslovou

⁵³ Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2:H-Kole, Praha 1997, s.715

oblastí Rakouska-Uherska. Objevila se také velká konkurence na mezinárodním trhu. Tísňovou hospodářskou situaci monarchie v první polovině 19.století Jindřichův Hradec nepocítil hned. V první polovině 19.století zde vznikly první průmyslové závody (Kaufriedova továrna na potaš, Bobelova přádelna sukna), ve druhé polovině 19.století město ztrácí svůj obchodní a kulturní význam, začíná zaostávat.

Největší hospodářskou újmu utrpělo město úpadkem soukenické výroby, který vyvrcholil po polovině 19.století. Roku 1888 byl rozpuštěn bývalý soukenický cech a spojen se společenstvím krejčích, kožešníků, rukavičkářů, jirchám a modistek. Mezitím sice vznikaly nové textilní závody (zpočátku založené na rukodělné, později na mechanické výrobě), ale ani ty plně nenahradily ztráty ze soukenické výroby. K nejvýznamnějším textilním podnikům v 19.století dále patřily továrny na výrobu sukna a vlněného zboží (např.Singerovy Českomoravské továrny na pletené zboží). Ve městě existovaly i továrny chemického průmyslu (na výrobu draselné soli), cihelna, strojírenské firmy (např.výroba šicích strojů), dřevařské závody (parní pila) a dále pak potravinářské závody (roku 1893 byla založena továrna E. Hermanna na zpracování sirupu a škrobu).

Silnějším rozvoji průmyslu bránilo až do roku 1887 neexistující moderní spojení s okolním světem. Železnice Praha-Veselí nad Lužnicí-Vídeň z roku 1871 se městu vyhnula. V roce 1887 bylo zavedeno železniční spojení Jihlava-Veselí nad Lužnicí, v roce 1897 pak spojení Jindřichův Hradec-Nová Bystřice.

Hospodářská krize postihla město v 70 letech 19.století a v 80.a 90 letech 19.století zasáhlo město vystěhovalectví. Od 80 let 19.století do 1.světové války ve městě vyrostla troje kasárna a Jindřichův Hradec se stal důležitým posádkovým městem.

Roku 1893 byla v Jindřichově Hradci otevřena všeobecná veřejná nemocnice.

Ve druhé polovině 19.století měla tedy farnost Jindřichův Hradec průmyslově-agrární charakter. Ve venkovských oblastech bylo stále nejdůležitější složkou hospodářství zemědělství, ve městě se sice nacházel malý počet továren a nevelkých podniků, ale industrializace se zpožďovala a domácí výrobě se nepodařilo vyrovnat strojní výrobě, ani levnějším výrobkům ze zahraničí. Také dochází k výraznému úpadku soukenické výroby. Nová hospodářská odvětví přinesla do města až konjunktura po 1.světové válce.

4.4 Kultura a vzdělanost

Jindřichův Hradec patří k městům s dlouhou kulturní tradicí, ve městě se nachází řada historických památek. Ke kulturnímu rozvoji města došlo především za působení Vítkovců.

V 19.století město patřilo k předním kulturním centrům jižních Čech, působily zde desítky různých spolků (ochotnických, sportovních, kulturních i duchovních), byla zde pořádána řada kulturních a společenských akcí. Vysoká byla také úroveň školství, která navazovala na činnost jezuitů. Důležitou roli v šíření kultury a rozvoji vzdělání sehrálo také tiskařství. Např. tiskárna založená Frant.Petrem Hildgartnerem (1738), kterou pak převzala rodina Landfrasů (1797). Také se formuje česká buržoazie, která v Jindřichově Hradci reaguje na nebezpečí germanizace např. zvýšenou péčí o český jazyk, spolkovou, politickou a vlasteneckou činností. V 19.století v Jindřichově Hradci žila a pobývala řada významných osobností (např.v letech 1831-35 zde žil Bedřich Smetana).

5. Druhá část-vlastní výzkum

5.1 Použitá metoda

Hlavním materiálem pro tuto práci jsou údaje, které jsem získala z matrik oddaných a narozených římskokatolické církve pro farnost Jindřichův Hradec v letech 1850-1900. Tyto matriky jsou uloženy v SOA v Třeboni. Při zpracování dat jsem použila agregativní metodu. Tato metoda byla vyvinuta cambridgskou skupinou v čele s Peterem Laslettem, D. Everslym a E. Wrigleym. Její podstata spočívá v tom, že zápisy z matrik o jednotlivých sňatecích, narozeních a úmrtích převádíme na jejich měsíční a roční úhrny, a ty pak sledujeme v dlouhých časových obdobích. Získaná data následně převedeme na křivky, které mají vypovídající hodnotu samy o sobě (např.velké výkyvy-porodnosti, sňatečnosti, úmrtnosti), ale i ve vzájemném porovnání. Předností této metody (v porovnání s rekonstrukcí rodin) je rychlost zpracování údajů, umožňuje sledovat dlouhodobé trendy, ale i sezónní průběh demografických jevů. Nevýhodou je, že získaná data často nelze vztahovat k populační základně, v níž demografické procesy probíhají a to z toho důvodu, že informace o populační základně nám zpravidla chybí. Při zpracování údajů z matrik jsem použila metodu anonymní excerpce, kdy jsem zjišťovala u daného jevu (narození, sňatek) jeho počet v daném roce. Získané údaje jsem zapisovala do připravených formulářů a následně je zpracovala do tabulek a grafů pomocí programu Excel.

5.2 Postupy při zpracování matričních údajů

U zpracovaných matrik byly zjišťovány následující údaje a dodržována tato pravidla:

V matrice narozených byl zjišťován počet všech narozených (živě i mrtvě) dětí v letech 1850-1900. Zaznamenáno bylo, zda se jedná o dítě manželské/nemanželské a zda je u nemanželských dětí uveden otec, příp. je tato kolonka nevyplněná. Nebylo rozlišováno pohlaví dítěte. Obecně platí, že připadá 1076 narozených chlapců na 1000 narozených dívek. Já jsem se touto stránkou věci nezabývala, neboť mi jde především s o srovnání-děti manželské/nemanželské a lze předpokládat, že toto biologické pravidlo se uplatňuje stejně u nemanželských i manželských dětí. Navíc u tak malého počtu nemanželských dětí by rozdělení na chlapce a děvčátka stejně nemělo vypovídající hodnotu.

V matrice oddaných byl zjišťován věk snoubenců a také to, zda se jedná o první sňatek, příp. opakovaný. U opakovaných sňatků byl zkoumán počet vdov a vdovců, kteří do manželství vstupovali a také stav (svobodný/á X vdovec/vdova) jejich partnera/ky.

Při zkoumání matričních záznamů jsem hledala odpověď na následující otázky:

- Zda se ve farnosti Jindřichův Hradec ve 2.pol.19.století setkáváme s fenoménem mimomanželské porodnosti a jaký byl podíl nemanželských dětí v rámci všech porodů?
- Zda se počet nemanželsky narozených dětí v této farnosti shodoval s celkovým vývojem počtu nemanželsky narozených dětí v českých zemích v 19.století?
- Je u dětí vedených jako nemanželské uvedena pouze matka, nebo i otec? Budu se snažit zjistit, zda se jedná o nemanželské děti v pravém slova smyslu, tj. děti svobodných matek, často svedených žen, ke kterým se otec dítěte nehlásí, nebo zda se jedná o potomky tzv. nesezdaných soužití, kteří mohou být následným sňatkem svých rodičů legitimizováni. O fenoménu nesezdaných soužití byla již zmínka výše a ještě se k tomuto tématu vrátím.
- Jaká byla šance lidí na vstup do manželství? Jakou měli muži a ženy šanci na opakovaný sňatek (hlavně vdovy)? Jaký byl sňatkový věk žen a mužů vstupujících do manželství? Sňatkový věk jsem zjišťovala, abych si potvrdila nebo vyvrátila výše zmíněný předpoklad o horší dostupnosti sňatku v této farnosti ve druhé polovině 19.století vzhledem ke složité hospodářské situaci v monarchii i ve městě. Pokud by se potvrdila horší dostupnost sňatku a s tím spojený vyšší sňatkový věk v této farnosti, mohlo by to být jedním z vysvětlení přítomnosti (případně zvýšeného výskytu) nelegitimních potomků.

5.3 Matrika

Pracovala jsem s již výše zmíněnými matrikami narozených č.18-30. Zápis do matriky narozených sloužil k církevním (např.evidence pokřtěných) a také ke státním účelům (např.evidence obyvatelstva). Datum narození dlouho nehrálo až tak velkou roli, do matriky bylo zapisováno především datum křtu. Křest hrál zásadní roli v náboženském a tudíž i společenském životě jedince, nový člověk byl tímto obřadem přijat do společnosti a především mu byla zajištěna možnost spásy. Pokud nebyl člověk pokřtěn a to včetně novorozenců dětí, nemohl být spasen. O důležitosti křtu velmi jasně vypovídá instituce tzv.nouzového křtu. V situaci, kdy hrozilo, že by právě narozené dítě mohlo zemřít nepokřtěné, a tudíž by nemohlo dojít spásy, mohlo být pokřtěno kteroukoli osobou (nejčastěji porodní bábou). V této chvíli tak mohl laik suplovat roli, která je jinak vyhrazena pouze kněžím. Obecně platilo, že se dítě křtilo brzy po narození, velmi často ten samý den.

V mnou zkoumaných matrikách se setkáváme jak se situací, kdy je zapisováno pouze datum křtu, tak i se situací, kdy jsou zapsána data obě. Bylo tak možné zjistit, jak dlouho po narození bylo dítě pokřtěno. Získané informace potvrzují výše zmíněnou tezi. Děti ve zkoumané farnosti byly velmi často křtěny v den narození, nebo během následujícího týdne. Největší zjištěné rozmezí mezi datem narození a křtem bylo 10 dní u jistého Heinricha v roce 1892.

Také platí, že po dlouhou dobu byly děti do matrik zapisovány jen svým křestním jménem. Ve zkoumaném období se s příjmením u novorozence setkáváme od roku 1883.

5.4 Porodnost

Na porodnost (manželskou i nemanželskou) má vliv celá řada skutečností. Porodnost může být ovlivněna ekonomickou a společenskou situací, sňatečností (k tomu se dostaneme dále), znalostí antikoncepčních praktik, ale také např.demografickými krizemi atd.

V letech 1850-1900 se s žádnou demografickou krizí ve farnosti Jindřichův Hradec neseťkáváme. Nejednalo se o válečné území, nebyla zde žádná výrazná epidemie ani hladomor.

Porodnost (i jiné demografické ukazatele) byla zásadním způsobem ovlivněna novým demografickým režimem, který se v českých zemích začal postupně prosazovat v 19.století. Kromě prosazení nového demografického režimu (vědomé omezování počtu dětí v rodině, lepší znalost antikoncepčních praktik), došlo v 19.století k celé řadě sociálních a

hospodářských změn. Mezi nejdůležitější změny patří pokles autority církve, vymaňování se z otcovské autority, tj.především ve městech rozvolňování rodinných vztahů a prosazování nových forem soužití (vedle sňatku). Vliv na porodnost obecně v tomto období ve zkoumané farnosti mohla mít také složitá hospodářská situace v oblasti, tj.zpožďující se industrializace a pokračující urbanizace.

Získané a zpracované údaje v této kapitole porovnávám s obecnými údaji o nemanželských dětech pro české země v tomto období, které jsem získala především z prací Ludmily Fialové. Také jsem se pokoušela najít údaje z podobné farnosti z 2.pol.19.století, se kterou bych získané informace mohla porovnat.

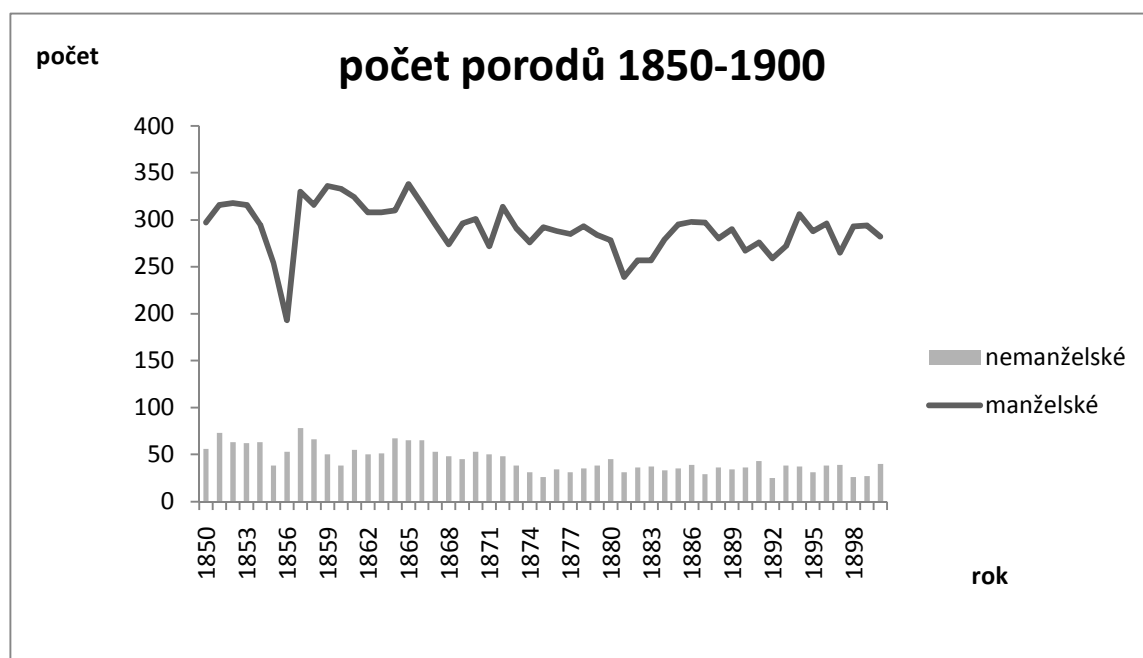
V letech 1850-1900 se ve farnosti Jindřichův Hradec narodilo 17281 dětí. Z toho 14893, tj.86% dětí bylo manželského původu, 2266 (13,1%) dětí původu nemanželského. U 122 (0,7%) narozených dětí za sledované období nebylo možno jasně prokázat manželský či nemanželský původ. Nejvíce těchto případů (17) se vztahuje k roku 1859. U všech těchto dětí bylo uvedeno jméno obou rodičů, proto lze předpokládat, že se jednalo spíše o děti manželské, příp. děti nesezdaných párů, ke kterým se otec hlásil. Ani v jednom případě u těchto dětí nebyla dodatečně vepsána formule o legitimování. Ať to bylo jakkoli, byly tyto případy ze zkoumaného vzorku vyřazeny v tabulce a grafu jsou vedeny v rubrice neurčeno. Nezdá se však, že by tyto nedostatky vedly k podregistraci nebo jinak ovlivnily počet nemanželských dětí, o které nám jde především. Počet všech porodů během jednoho roku se pohyboval v rozmezí 254-421.

Rok	počet porodů			celkem
	manželské	nemanželské	neurčeno	
1850	297	56	2	355
1851	316	73	3	392
1852	318	63	3	384
1853	316	62	4	382
1854	295	63	6	364
1855	254	38	10	302
1856	193	53	8	254
1857	330	78	13	421

1858	316	66	11	393
1859	336	50	17	403
1860	333	38	9	380
1861	324	55	9	388
1862	308	50	2	360
1863	308	51	1	360
1864	310	67	3	380
1865	338	65	1	404
1866	317	65	2	384
1867	295	53	1	349
1868	274	48	1	323
1869	296	45		341
1870	301	53	1	355
1871	272	50		322
1872	314	48		362
1873	291	38		329
1874	276	31		307
1875	292	26		318
1876	288	34	1	323
1877	285	31	1	317
1878	293	35		328
1879	284	38		322
1880	278	45		323
1881	248	33		281
1882	263	37		300
1883	257	37		294
1884	279	33	1	313
1885	295	35		330
1886	298	39	1	338
1887	297	29		326
1888	280	36		316
1889	290	34		324
1890	267	36		303

1891	276	43		319
1892	259	25	1	285
1893	272	38	1	311
1894	306	37	1	344
1895	288	31		319
1896	305	39		344
1897	279	42	2	323
1898	304	26	2	332
1899	300	28	3	331
1900	282	40	1	323

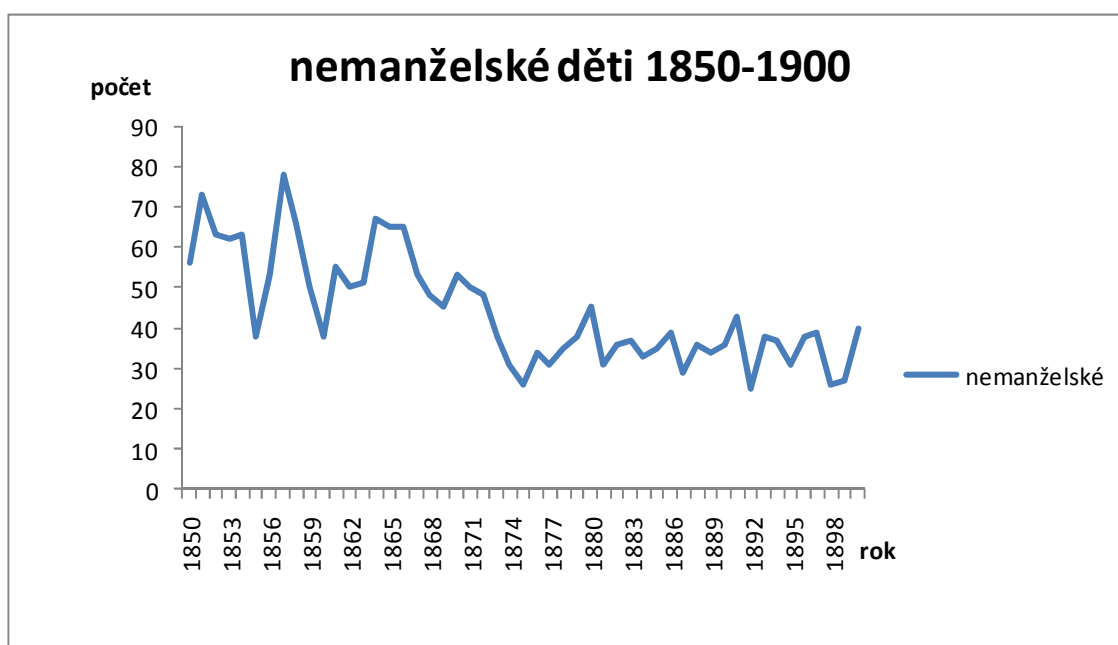
tabulka 1-počet porodů 1850-1900

graf1-počet porodů 1850-1900

Nyní se dostáváme k nemanželské porodnosti, o kterou nám jde především. Jak již bylo řečeno, nemanželské děti se rodily vždy a všude. Na rozdíl od ostatních evropských zemí, byl počet nemanželských dětí v habsburské monarchii celkem vysoký a to platilo i pro české země. Ve farnosti Jindřichův Hradec byly nemanželské děti evidovány po celou dobu zkoumaného období. Ani v jednom roce není jejich počet nulový.

Výše umístěná tabulka 1 a z ní vycházející graf 1 zachycují počet dětí narozených ve farnosti Jindřichův Hradec v letech 1850-1900. Vidíme, že počet nemanželských dětí se pohyboval v dosti širokém rozpětí, tj. od 25 až po 78 nemanželsky narozených dětí za rok. S nejmenším počtem nemanželsky narozených dětí se setkáváme v roce 1892, kdy je v matrice zkoumané farnosti zaznamenáno celkem 285 porodů, 259 narozených dětí bylo manželského původu, u 1 není původ zaznamenán, 25 dětí bylo nemanželských. Nemanželské porody tedy v tomto roce tvořily 8,8% ze všech narozených. Nejvíce nemanželských dětí se ve farnosti Jindřichův Hradec narodilo v roce 1857. Z celkového počtu porodů v daném roce, tj. 421, bylo manželského původu 330 dětí, u 13 porodů nebyl původ dětí zaznamenán. Nemanželských dětí se narodilo 78, tvořily tak 18,5 % ze všech dětí narozených v roce 1857.

Graf 2 – nemanželské děti 1850 – 1900

V prvních sledovaných desetiletích (1850-1870) se počet nemanželsky narozených dětí pohybuje v rozmezí 45-78 za jeden rok. Pouze v roce 1855 a 1860 se počet nemanželsky narozených dětí dostal pod hranici 40 (v roce 1855 i v roce 1860 se narodilo 38 nemanželských dětí). V tomto období se narodilo také nejvíce nemanželských dětí, tj. 78 v roce 1857, za celé sledované období. Nelze říci, že by počet nemanželsky narozených dětí do roku 1870 plynule stoupal, nebo klesal. Naopak nemanželská porodnost v tomto období vykazuje značné kolísání včetně již zmíněných výrazných výkyvů.

Po roce 1870 dochází k poklesu počtu nemanželsky narozených dětí. Nově se jejich počet pohybuje nejčastěji v rozmezí 30-40 nemanželsky narozených za rok. S vyšším počtem nemanželsky narozených dětí se setkáváme v roce 1871, 1872, 1880, 1891 a 1897. Právě v prvních dvou letech po roce 1870 (období 1871-1900) je zaznamenáno nejvíce nemanželských porodů až do konce sledovaného období. V roce 1871 se narodilo 50 nemanželských dětí, v roce 1897 pak 48. V roce 1880 je zaznamenáno 45 nemanželských porodů a v letech 1891 a 1897 se narodilo 43 a 42 nemanželských dětí. Ani v tomto období (1870-1900) počet nemanželsky narozených dětí plynule neklesá. Počet nemanželsky narozených dětí se pod hranici 30 nemanželských porodů za rok dostal v letech 1875, 1887, 1892, 1898 a 1899. V roce 1875 se narodilo 26 nemanželských dětí, v roce 1887 je zaznamenáno 29 nemanželských porodů, v roce 1892 (25 nemanželských dětí) a v letech 1898 a 1899 se narodilo 26 a 28 nemanželských dětí.

V grafu 2 můžeme vidět, že počet nemanželských dětí ve sledovaném období, tj. 1850-1900 nevykazuje plynule stoupající, ani trvale klesající tendenci. Přesto je zřejmé, že po roce 1870 dochází ke snížení počtu nemanželsky narozených dětí. Nově se počet nemanželsky narozených pohybuje v rozmezí 25-40. Pouze 5krát za období 1870-1900 byl tento počet překročen.

Nyní se zaměříme na procentuální porovnání počtu nemanželsky narozených dětí s dětmi manželskými, což nám umožní zasadit data do širšího kontextu všech narozených a porovnat je s údaji, které máme k dispozici z českých zemí. Během sledovaného období, tj. 1850-1900 se ve farnosti Jindřichův Hradec počet nemanželsky narozených dětí (ze všech narozených) pohyboval v rozmezí 7,8% -20,9% za jeden rok. Procentuálně nejvíce nemanželských dětí se narodilo v prvním desetiletí sledovaného období, v roce 1856. Nemanželsky narozené děti tvořily 20,9% ze všech porodů v daném roce. Naopak procentuálně nejméně nemanželských dětí se narodilo na konci sledovaného období, přesněji řečeno v roce 1898 a bylo 7,8%. Jak vidíme na těchto dvou extrémech, rozpětí nemanželské porodnosti v této farnosti bylo dosti široké. Nejčastěji se však počet nemanželsky narozených dětí pohyboval v rozmezí 10-17 % v rámci všech porodů za jeden rok. Nyní porovnáme získaná data s údaji pro celé Čechy v tomto období.⁵⁴ Fialová uvádí, že podíl nemanželských dětí dosáhl svého maxima v letech 1865-1866, tj. 16,3%. Ve sledované farnosti v roce 1865 dosahoval počet nemanželsky

⁵⁴ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.231

narozených dětí 16,1% a v roce 1866 pak 16,9%. Vidíme, že mnou získané údaje jsou prakticky totožné s údaji, které Fialová uvádí pro celé Čechy. Zdá se tedy, že nemanželská porodnost ve farnosti Jindřichův Hradec kopíruje údaje z Čech. Stejně jako v českých zemích i ve farnosti Jindřichův Hradec po roce 1865 podíl nemanželsky narozených již nedosáhl počtu z roku 1865-1866. Podle Fialové podíl nemanželsky narozených dětí od roku 1870 nepřesáhl 13%. Tento vývoj by korespondoval i se sledovanou farností (s výjimkou let 1871, 1872, 1880, a 1891. V letech 1872, 1880 a 1891 byl tento údaj překročen jen mírně (1872-13,3%, 1880-13,9%, 1891-13,5%), výraznější rozdíl ukazují data za rok 1871, kdy počet nemanželsky narozených dětí dosáhl 15,5%, což by mohlo napovídat, že se ve sledované farnosti pokles počtu nemanželských dětí lehce zpožďoval.

Porovnáme-li údaje z konkrétních oblastí-např.z okresů Jáchymov a Kraslice⁵⁵ v letech 1881-1882, kde v tomto období činil podíl nemanželských dětí 27% a údaje, které máme k dispozici z farnosti Jindřichův Hradec, kde se v letech 1881-1882 pohyboval podíl nemanželských dětí v rozmezí 11,5%-12,3%, zjistíme, že mezi těmito oblastmi byl co do počtu nemanželsky narozených dětí skutečně velký rozdíl. Hodnoty získané z farnosti Jindřichův Hradec odpovídají mnohem lépe hodnotám z okresů s českou většinou (v průměru 5-10% nemanželsky narozených dětí za rok) a jsou srovnatelné s údaji z Francie, Itálie nebo Dánska.

Jak je vidět výše, uvádím údaje o legitimních i nelegitimních dětech vždy za celý farní obvod, tj. město i venkov dohromady. Přestože jsem se zabývala (a diskutovala) rozdělení manželské a především nemanželské porodnosti ve sledované farnosti na město a venkov, vyvstala během tohoto zkoumání řada metodických problémů a v rámci zachování maximální snahy o pravdivost údajů jsem od tohoto rozdělení upustila. Hlavní problém u rozdělení původu narozených dětí spočíval v určení a následném dodržení kritéria pro určení městského nebo venkovského původu. Zkoušela jsem různé varianty. Např. jsem si rozdělila děti na venkovské a městské podle místa zapsaného v matrice, které ovšem často udávalo místo, kde došlo k porodu a nikoliv původ rodičů. Podobné problémy jsem měla s rozdělením podle původu matky (ale ženy většinou následovaly muže) atd. Vzhledem k tomu, že se má práce zabývá celou farností, tak se domnívám, že je užité rozdělení na děti manželské a nemanželské v dané chvíli nejlepší.

⁵⁵ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18.století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.234

5.5 Sociální původ svobodných matek

Sociální původ svobodných matek ve farnosti Jindřichův Hradec v letech 1850-1900 můžeme zjišťovat obvykle pouze na základě sociální příslušnosti, resp.povolání jejich rodičů. U žen (ať už svobodných matek nebo vdaných žen) totiž nebývá povolání uvedeno.

„Johanna manželská dcera Bartoloměje Janoucha panského hajného v Jindřichově Hradci č.86-II. a jeho manželky Rosiny, manželské dcery Řehoře Koláře chalupníka z Píštin č.13“ (manželský syn Vladimír, narozen 26.zář 1896)

„Marie, manželská dcera Matěje Tůmy, nádeníka z dolního Skrýchova č.14 a manželky jeho Antonie, manželské dcery Jana Masopusta, tkalce z Dolního Skrýchova č.4.“ (nemanželský syn Josef, narozen 5.srpna 1886)

„Marie, dcera Antonína Němce zedníka v Jindřichově Hradci č.55 čtvrť II. a jeho manželky Františky, dcera Jana Popelky, rolníka v Okrouhlé Radouni“ (nemanželská dcera Julie, narozena 4.ledna 1776)

Přesto, že sociální původ svobodných matek nelze přesně prokázat, předpokládám, že tyto ženy pocházely především z nižších sociálních vrstev, čemuž by odpovídalo i jejich rodinné zázemí (viz ukázka). Ženy, které otěhotněly např. na venkově nebo v malém městě, často odcházely do větších měst, kde je nikdo neznal a mohly tak svůj stav před rodinnou a blízkým okolím utajit. Také mohly využít služeb zařízení určených pro tyto ženy (např. Vlašský špitál v Praze, nalezince). Ve větších městech mohly také využít jisté anonymity a vydávat se např. za manželky vojáků, příp. jiné opuštěné vdané ženy.

Svobodnými matkami se často stávaly také ženy, které odešly do města za prací, tj. služky, pomocnice apod. V pro ně neznámém prostředí, bez rodiny a kontroly okolí, bylo mnohem pravděpodobnější, že podlehnou svodům nebo slibům nějakého muže, často jejich ženatého pána.

Další specifickou kategorií, ze které se v tomto období rekrutovaly svobodné matky, bylo dělnické prostředí. Specifickou právě proto, že zde se velmi často nejednalo o svobodnou matku ve smyslu opuštěné, svedené a nešťastné ženy, která si někde uhnala dítě, ale o ženy, které mohly žít ve stabilním svazku, který pouze nebyl stvrzen církevním obřadem. Lidé žijící v takovémto to svazku často měly i vícero dětí a tyto děti byly okolím přijímány jako

legitimní. Velmi často se jejich rodiče také později vzali, čímž děti dodatečně legitimovaly i z hlediska církve. Právě těmito nemanželskými koncepcemi se budeme nyní zabývat.

5. 6 Nemanželské koncepce a legitimizování

O nemanželských koncepcích (nesezdaných soužitích) již byla v této práci zmínka několikrát. Jedním z výchozích předpokladů, který jsem chtěla v této práci ověřit, bylo, zda všechny nemanželské děti narozené v letech 1850-1900 ve farnosti Jindřichův Hradec byly děti nechtěné, příp. zda by se mohlo jednat o potomky nesezdaných soužití (nemanželských koncepcí). Abych si mohla odpovědět na tuto otázku, zjišťovala jsem, zda a kolikrát jsou u dětí, které jsou v matrice narozených vedeny jako nemanželské, zapsáni otcové. Ve zkoumané farnosti se za zkoumaných 51 let (1850-1900) narodilo 2266 nemanželských dětí, tj. 13,1% ze všech narozených. Z 2266 nemanželsky narozených dětí je u 536, tj. 23,7% uvedeno jméno otce. Je tedy zřejmé, že k téměř jedné čtvrtině nemanželských dětí se otec hlásil. Největší počet otců, tj. 21 je u nemanželských dětí v matrice farnosti Jindřichův Hradec v rámci zkoumaného období uveden v roce 1871. V tomto roce se narodilo 50 nemanželských dětí a k 21 z nich, tj. k 42% se přihlásil otec. Samozřejmě to, že se otec ke svému nemanželskému dítěti přihlásil a žádal, aby byl zapsán do matriky, ještě nemuselo nutně znamenat, že se s matkou svého nemanželského dítěte ožení a tímto sňatkem dítě dodatečně legitimizuje. Ne vždy se totiž u nemanželského dítěte setkáme s formulkou o legitimizování.

Na druhé straně dítě mohlo zvýšit šanci atraktivitu matky na sňatkovém trhu.

Zajímavé by mohlo být, podívat se na povolání mužů, kteří se hlásí k nemanželským dětem. Bohužel se mi nepodařilo zjistit povolání u všech mužů, neboť někdy nebylo uvedeno, příp. bylo nečitelné. Mezi zjištěná povolání otců, kteří se hlásí k nemanželským dětem, patřil nádeník, zedník, dělník, tesař, tkadlec, mlynář, kameník, řezník, obuvník, šikovatel, čeledín, krejčí, řídící učitel, četař u pluku atd. Vzhledem k tomu, že Jindřichův Hradec byl posádkovým městem, není překvapivé, že se mezi uvedenými otci nemanželských dětí setkáváme také s příslušníky armády. Nejčastěji se vyskytující povolání u otců nemanželských dětí byla nádeník, zedník a dělník. Je tedy zřejmé, že otcové (ti, kteří se k dětem hlásily) byly spíše z nižších, obvykle dělnických vrstev.

Na základě zjištěných údajů si dovoluji vyslovit předpoklad, že ve farnosti Jindřichův Hradec ve druhé polovině 19. století mohla být až jedna čtvrtina dětí v matrice označených jako nemanželské, dětmi chtěnými a pravděpodobně potomky nesezdaných soužití. Převažující

dělnická povolání u otců nemanželských dětí by tuto domněnku potvrzovala, neboť jak již bylo řečeno výše, nesezdaná soužití se často vyskytovala právě v dělnickém prostředí průmyslových vesnic a měst. Takováto alternativní rodina byla společností tolerována, jestliže šlo o rodinu dělnickou, žijící ze dne na den jen ze mzdy, bez majetku a tedy i bez dědických nároků dětí.

Nemanželské dítě bývalo obvykle legitimizováno sňatkem matky, když je budoucí manžel prohlásil za své. Následující příklad ukazuje, jakým způsobem bylo legitimizování dítěte zapsáno do matriky.

„Že se Jan Lehký za otce tohoto nemanželského dítěte „Antonie“ na den svého sňatku dne 30 června přihlásil a co takový do matriky křestní vepsán býti žádal stvrzuje jeho a dvou svědků podpis.“ (ukázka z května 1896-legitimizování potomka)

„Dle oddacího listu daného od farního úřadu v křeči za dne 19.7.1901č.187 uzavřel Jan Vobořil a Marie Šťastná sňatek manželský dne 2.3.1886“ (legitimizování nemanželské dcery Marie narozené 6.června 1883)

Jistě by bylo zajímavé zaměřit svou pozornost také na děti, které se narodily do sedmi měsíců po sňatku rodičů, tj. potomky tzv.předmanželských koncepcí.

5. 7 Sňatek a sňatkový věk

Vždy platilo, že se většina dětí rodila v manželství, tudíž možnost uzavřít sňatek a také věk, kdy se do tohoto svazku vstupovalo, mohl zásadním způsobem ovlivnit manželskou i nemanželskou porodnost. Právě horší dostupnost sňatku a vyšší sňatkový věk mohly rozšířit prostor pro ilegimitu (zvýšit nemanželskou porodnost). Naproti tomu vstup do manželství ve vyšším věku, zkracoval plodné období ženy a mohl znamenat pokles manželské porodnosti. Z tohoto důvodu jsem pozornost věnovala také matrice oddaných a zjišťovala jsem dostupnost sňatků a průměrný sňatkový věk.

Ve vývoji sňatečnosti v českých zemích je 19.století obdobím stabilně nízkých mezd a dobou zvyšujícího se sňatkového věku. Většina obyvatel byla více závislá na individuálním výdělku než na soběstačném hospodářství a musela pracovat déle, aby mohla vstoupit na sňatkový trh. Proto jsem ve zkoumané farnosti zjišťovala sňatkový věk, který ukazuje následující tabulka:

Rok	Ženy	muži
1850	27	31,4
1851	27,1	31,2
1852	27,1	30,1
1853	23,3	26,9
1854	25,3	28,6
1855	25	29,6
1856	26	29,2
1857	27	29,9
1858	28,4	31,7
1859	28,4	30,7
1860	28,1	31,7
1861	26,2	29,8
1862	26	29,2
1863	28,1	29,8
1864	27,1	29,5
1865	25,9	29,3
1866	26,7	30,4
1867	27,3	29,7
1868	28,1	30,3
1869	26,8	31,7
1870	26,6	29,2
1871	24	28,7
1872	27,2	29,4
1873	27	29,2
1874	26,5	28,2
1875	24,6	27
1876	24,7	27,5
1877	25,4	27,4
1878	25,6	29,5

1879	25,3	28,3
1880	20,6	28
1881	25,2	27,2
1882	24,6	27,2
1883	27	28,9
1884	25,9	27,3
1885	25,9	28,3
1886	26	30,6
1887	26,8	29,1
1888	25,3	28,4
1889	26,5	28
1890	25,8	27,2
1891	26,2	28,5
1892	26,6	28,9
1893	26	29,6
1894	27	28,7
1895	24	28,2
1896	26,5	28,2
1897	23,8	28
1898	26,2	29,4
1899	25,2	27,8
1900	25,2	27,5

Tabulka sňatkový věk 1850-1900

Výše zmíněná tabulka nám ukazuje věk při prvním sňatku. Ve sledované farnosti byl za zkoumané období 51 let (1850-1900) průměrný sňatkový věk u mužů 29 let a u žen 26 let. Na základě Hainových výpočtů byl určen pravděpodobný sňatkový věk v polovině 19.století

v Českých zemích na 28 let u mužů a 24 let u žen.⁵⁶ Na přelomu 19/20 století se sotva jedna čtvrtina žen v západní a severní Evropě vdávala před 24 rokem věku.⁵⁷

Za typické pro model sňatečnosti, který v západní Evropě trval až do generace 1910, považuje např. Festy průměrný sňatkový věk u žen 26 let a u mužů 29 let a relativně vysoký počet svobodných osob ve věku padesáti let (15%).⁵⁸ Jak tedy vidíme, údaje o sňatkovém věku z farnosti Jindřichův Hradec přesně odpovídají číslům, která uvádí Festy. Můžeme tedy tvrdit, že i zkoumaná farnost potvrzuje, že české země patřily k západoevropskému sňatkovému modelu.

Souvislost mezi sňatkovým věkem a industrializací si můžeme doložit na příkladu Anglie, kde industrializace postupovala mnohem rychleji než např. v českých zemích. Sňatkový věk byl v Anglii na počátku 18.století u žen 26,2 let a dále klesal. Na konci 18.století vstupovaly ženy v Anglii do manželského svazku v průměru v 24,9 letech a do poloviny 19.století dokonce v 23,4 letech.⁵⁹ Právě v industrializované Anglii nemuseli mladí lidé čekat na ekonomické zajištění tak dlouho, neboť se jim naskytl alternativa ve formě práce v továrně.

A tak z vyššího sňatkového věku můžeme předpokládat, že se rozšiřoval prostor pro ilegimititu. Na druhé straně část nemanželských porodů vedla ke sňatkům u osob, kterým by jinak společensko-ekonomické okolnosti nebo věk nedovolovaly uzavřít sňatek. Tak např. v českých zemích snaha o legitimizování části nemanželských dětí zvyšovala v 19.století počet sňatků a snižovala sňatkový věk u vrstev obyvatelstva, které by jinak svým sociálním postavením byly předurčeny k sňatkům v pozdním věku, příp.k definitivnímu celibátu.⁶⁰

Nyní zaměříme pozornost na opakované sňatky, tj. sňatky vdovců a vdov. V mnou sledovaném období, tj. v letech 1850-1900 uzavřelo opakovaný sňatek 1088 lidí. Z tohoto počtu uzavřelo nový sňatek 723 vdovců a pouze 365 vdov. Jak tedy vidíme, počet vdovců, kteří vstoupily opět do svazku manželského je téměř dvojnásobný vůči vdovám, které se opětovně provdaly. Z mnou zjištěných údajů tedy vyplývá, že mnohem větší na opětovný

⁵⁶ Horská, P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.344

⁵⁷ Fialová, L.-Horská, P.-Kučera, M.-Maur, E.-Musil, J.-Stloukal, M.: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998, s.197

⁵⁸ Tamtéž, s.345

⁵⁹ Smith, B.G., Changing Lives: Women in European History Since 1700, Toronto 1989

⁶⁰ Horská, P.:K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.349

sňatek měli muži a navíc se tito muži většinou ženily se svobodnou, často o dots mladší dívkou. Vzhledem k tomu, že víme, jaké panovaly v 19.století (i dříve) demografické poměry a že řada lidí umírala v mladém věku, je pravděpodobné, že řada žen mohla ovdovět ve velmi mladém věku. Tuto tezi potvrzují i mnou získaná data o sňatkovém věku (věku při prvním sňatku i při opakovaných sňatcích), kdy jsem se u opakovaných sňatků vdov často setkávala s tím, že tyto ženy byly velmi mladé. Nebylo žádnou výjimkou setkat se u žen, které se chystají uzavřít nový sňatek s např.23-letou vdovou. Nejčastěji je u vdov, které se chystají uzavřít nový sňatek udáván věk od 20 do 40 let. Jak tedy částečně vidíme z matrik oddaných pro zkoumanou farnost v letech 1850-1900, řada žen ovdověla v plodném věku a jejich šance na vstup do nového manželství mnohdy nebyly velké (rozhodně mnohem menší než u mužů-vdovců) a právě z těchto ovdovělých žen se mohly také rekrutovat svobodné matky.

Rok	Vdovy	vdovci
1850	6	14
1851	11	20
1852	9	23
1853	10	13
1854	5	17
1855	8	12
1856	13	15
1857	7	6
1858	6	18
1859	5	21
1860	12	19
1861	4	12
1862	12	14
1863	11	17
1864	7	25
1865	9	13
1866	4	14
1867	10	20
1868	13	17
1869	7	11

1870	4	10
1871	9	12
1872	6	23
1873	15	29
1874	13	22
1875	5	17
1876	11	13
1877	6	9
1878	8	14
1879	8	11
1880	7	17
1881	6	18
1882	8	12
1883	9	12
1884	9	13
1885	6	11
1886	6	12
1887	5	17
1888	8	9
1889	11	14
1890	3	8
1891	3	9
1892	4	13
1893	4	5
1894	3	16
1895	3	8
1896	2	9
1897	1	4
1898	4	15
1899	3	8
1900	6	12

Tabulka -sňatky vdovců a vdov

5. 8 Mrtvě narozené děti, novorozenecká a dětská úmrtnost

Nyní bych se ráda zastavila u problematiky mrtvě narozených dětí. Za zkoumané období se narodila řada dětí (ať už manželských nebo nemanželských) mrtvá, příp. zemřela v krátké době po porodu. To, že se část dětí narodila mrtvá, může mít řadu příčin. Nesmíme zapomínat, že porod je vždy do značné míry rizikem. A ve zkoumané době, tj. v letech 1850-1900, nebyla zdravotní péče dostatečně rozšířená a asistence lékaře zdaleka nebyla samozřejmá. U porodu obvykle asistovala pouze porodní bába, příp. laici (např. sousedka, příbuzná), která často neměla dostatečné odborné znalosti a v případě, že došlo během porodu ke komplikacím nebyla schopna rodičce ani dítěti pomoci. Dalším problémem byla nedostatečně rozvinutá hygiena (řada lidí neměla přístup k pitné vodě, velké množství osob bydlelo společně na malém prostoru) a špatná výživa. V takové situaci nás nepřekvapí, že se bacily snadno a rychle šířily. Právě ženy a děti byly nejvíce ohroženou skupinou. Až do počátku 20. století demografové sledávají nadúmrtnost žen (nejen ve věku nejvyšší plodnosti, ale i v mládí), a proto i největší nebezpečí úmrtí při porodu či v těhotenství.

Když už se matce i dítěti podařilo přečkat porod, ještě zdaleka neměly vyhráno. Vysoká byla totiž nejen novorozenecká, ale i kojenecká a dětská úmrtnost obecně. Vysoká novorozenecká i kojenecká úmrtnost měla řadu příčin. Kromě již výše zmíněné nedostatečné lékařské péče, nedostatečné hygieny a špatné výživy, byly děti (a novorozenci obzvláště) ohroženi řadou chorob (i specificky dětských). Jako další příčina vysoké kojenecké úmrtnosti bývá také uváděna nedostatečná péče ze strany matky, která bývá někdy vysvětlována nezájmem, ale hlavní příčinou bylo spíše brzké zapojení matky do pracovního procesu. Kojenecká úmrtnost se zvyšovala s rostoucím zaměstnáváním žen v souvislosti s rozvojem průmyslu ve městech.⁶¹ Specifickou kategorií v rámci novorozenecké a kojenecké úmrtnosti jsou nemanželské děti. Fialová⁶² uvádí, že v západní části habsburské monarchie byla na přelomu 19 a 20. století úmrtnost dětí do pěti let věku stejná, ať se narodily v manželství nebo byly legitimovány pozdějším sňatkem rodičů. Úmrtnost nemanželských a nelegitimizovaných dětí byla však o třetinu vyšší. Obecně platí, že úmrtnost nemanželských dětí byla vždy vyšší než u dětí manželských. Zvláště nemanželské děti odložené do nalezinců umíraly častěji (z poloviny do

⁶¹

⁶² Fialová, L.-Horská, P.-Kučera, M.-Maur, E.-Musil, J.-Stloukal, M.: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998, s.210

jednoho roku života). Právě v tomto případě se vyšší úmrtnost dá vysvětlit nedostatečnou péčí. Naděje nemanželských dětí na dožití dospělého věku byla malá-věku 12 let se dožila sotva jedna desetina dětí ve veřejné péči.

V mnou sledovaném období, tj. 1850-1900 jsem se samozřejmě v matrikách farnosti Jindřichův Hradec setkala s mrtvě narozenými dětmi, i s novorozeneckou a kojeneckou úmrtností. Konkrétně se za sledované období průměrně narodilo 1-17 mrtvě narozených (manželských i nemanželských) dětí za jeden rok. Nejvíce mrtvě narozených dětí manželského původu, tj. 14 jsem zaznamenala v roce 1897. Mě šlo především však především o mrtvorozenost nemanželských dětí. V rámci jednoho roku bylo zaznamenáno od žádného až po pět mrtvě narozených dětí nemanželského původu. Pět mrtvě narozených dětí se v matrice objevuje v roce 1872, naproti tomu v roce 1898 se nesetkáme s žádným mrtvě narozeným nemanželským dítětem. Vzhledem k tomu, že rubrika mrtvě narození (todtgeboren) se v mnou zkoumaných matrikách objevuje až od roku 1865, považovala jsem za vhodnější počítat do celkové porodnosti i děti mrtvě narozené, pro které jsem původně měla připravenou vlastní rubriku. Během vlastního výzkumu patnácti let (1850-1865), pro které ještě nebyla zavedena rubrika mrtvě narozené děti, jsem se s mrtvě narozeným dítětem, které by bylo v matrice zaznamenané (např. křížkem, nebo slovně zaznamenané úmrtí) prakticky nesetkala a to by mohlo znamenat dvě věci: Buď se v této době (1850-1865) mrtvě narozené děti (ať už manželského nebo nemanželského původu) nevyskytly, nebo nebyly důsledně zaznamenány do matriky narozených. Osobně považuji tuto skutečnost za zajímavou, proto ji zde uvádím. Naopak však byla i v tomto období (1850-1865) do matriky narozených zaznamenávána novorozenecká a kojenecká úmrtí. Zkoumat také novorozeneckou a kojeneckou úmrtnost by jistě bylo zajímavé, ale to už není předmětem této práce.

6. Závěr

Při vypracování své bakalářské práce jsem vycházela z údajů, které jsem získala z římsko-katolických matrik pro farnost Jindřichův Hradec v letech 1850-1900. Použila jsem matriky narozených a oddaných, uložené v současnosti v SOA v Třeboni. Ke zpracování údajů jsem použila agregativní metodu a program Excel.

Při zpracování matričních záznamů jsem narazila na jisté nesrovnalosti (způsobené nedbalostí nebo úplně chybějícími údaji). Tyto údaje buď pro mě mne nebyly pro zpracování mé práce

nezbytně důležité, příp. byly ze vzorku vyřazeny. O tom, jak jsem tento problém řešila, se zmiňuji podrobně výše. Jinak jsem při zpracování údajů vycházela z předpokladu, že jsou záznamy úplné a že údaje v nich obsažené jsou správné. Zpracováním matričních záznamů jsem získala údaje o porodnosti obecně, dále nemanželské porodnosti, počtu sňatků, sňatkovém věku atd. Následně jsem tato data převáděla na tabulky a grafy, které mi pomohly názorně osvětlit různé aspekty fenoménu nemanželské porodnosti ve druhé polovině 19. století ve farnosti Jindřichův Hradec. Získaná data jsem se snažila interpretovat a pomocí nich si odpovědět na předem definované otázky. Získané údaje o nemanželské porodnosti a jevech s tím souvisejících jsem následně porovnávala s obecnou situací v českých zemích ve druhé polovině 19. století.

Pracovala jsem tedy se vzorkem 2266 nemanželsky narozených dětí. Do počtu porodů byly zaznamenány děti živě i mrtvě narozené.

Musím také zmínit, že ve své práci používám pouze data obsažená v matrikách, příp. sekundární literatuře a nezapočítávám migraci (emigraci ani imigraci) obyvatelstva. V mnou sledovaném období se farnost Jindřichův Hradec potýkala se složitými hospodářskými poměry a tudíž není pravděpodobné, že by docházelo k výrazné imigraci z jiných farností. Samozřejmě předpokládám, že docházelo k pohybu v rámci farnosti a to především z venkova do města. Pokud jde o vystěhovalectví (tedy emigraci), k té výrazněji došlo v 80. a 90. letech 19. století. Právě migrace by mohla mít případně vliv na počet nemanželských dětí (část nemanželsky narozených by mohla zůstat nezaznamenaná).

Získané výsledky ze zkoumané farnosti potvrzují výskyt fenoménu nelegitimních dětí a to v počtu 2266, tj. 13,1% ze všech porodů za sledovaných 51 let. Počet nemanželsky narozených dětí koresponduje s vývojem fenoménu ilegitivity v českých zemích ve 2. pol. 19. století, jak jej uvádí např. Fialová.⁶³ Stejně tak se potvrdila teze, že u dětí, které jsou v matrice označeny jako nemanželské se nemusí vždy jednat o nechtěné potomky opuštěných matek (ať už svedených nebo záměrně kalkulujících s pořízením nelegitimního potomka), nýbrž že se velmi často jedná o potomky tzv. nesezdaných soužití, kdy tyto děti měly otce i matku, pouze jejich rodiče nebyly spojeni sňatkem. Tato tvrzení dokládá jednak zápis o otci v matrice narozených, kterým se otec k nemanželskému dítěti hlásí a především pak formulka, kterou dítě legitimuje v důsledku uzavření sňatku s jeho matkou.

⁶³ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s. s.232

Přestože se město ve 2.pol. 19.století nachází v obtížné hospodářské situaci, kdy se mu vyhnul hlavní dopravní uzel (železnice), dochází k úpadku soukenické výroby i řady jiných odvětví a průmysl se rozvíjí velmi pomalu a v malém měřítku, dochází k poklesu počtu obyvatel. Přesto se nepotvrdila teze, že by tyto složité hospodářské podmínky zvýšily sňatkový věk, příp. znamenaly horší dostupnost sňatku a v důsledku toho vedly k rozšíření prostoru pro ilegimititu, tj. nárůstu počtu nelegitimních potomků. Přesto vidíme na sňatkovém věku, který odpovídá jak českým zemím v 19.století, tak obecně západnímu modelu utváření rodiny, že před vstupem do manželství bylo nutné jisté ekonomické zajištění. Stejně tak vidíme, že u vdov i vdovců byla šance uzavřít nový sňatek. Častěji se znovu ženily vdovci a to především se svobodnými ženami. Právě tato situace by mohla znamenat, že se nemanželské děti mohly také častěji narodit vdově.

Obecně nelze říci, že by počet nemanželsky narozených dětí trval klesal nebo stoupal.

Po roce 1870 (který je často považován za počátek nového demografického režimu v českých zemích) nepřesáhl podíl nemanželsky narozených dětí 13%. Tento vývoj by korespondoval i se situací v českých zemích, jak ji popisuje pro 2.pol.19.století Ludmila Fialová.⁶⁴ Můžeme také konstatovat, že se ve sledované farnosti pokles počtu nemanželských dětí lehce zpožďoval oproti situaci v celých českých zemích.

Mám-li shrnout své závěry do několika vět, pak platí, že přes složitou hospodářskou situaci farnosti se zde nemanželské děti neobjevovaly ve větší míře než v lépe prosperujících oblastech českých zemí a podíl nemanželských dětí se nijak významně neliší od podílu v českých zemích. Také se ve zkoumané farnosti již projevuje pozvolný přechod k novému demografickému režimu.

Hlavní přínos této práce pro mne spočíval v tom, že jsem se vlastně poprvé blíže setkala s pramenným materiálem tohoto typu, tj. matrikami a naučila se s nimi pracovat. Také jsem se dozvěděla mnoho nového o fenoménu ilegimity ze sekundární literatury.

⁶⁴ Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18.století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.231

7. Bibliografie

Matriky

Římsko-katolické matriky farnosti Jindřichův Hradec v letech 1850-1900, uložené ve SOA v Třeboni

Matriky narozených-knihy číslo: 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30

Matriky oddaných- knihy číslo: 42, 43, 44, 45

Literatura:

Bacci, M.L.: Populace v evropské historii, Praha 2003

Dokoupil, L.-Fialová, L.-Maur, E.-Nesládková, L.: Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století, Praha 1999

van Dīlmen, R.: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století), díl I: Dům a jeho lidé, Praha 1999

Fialová, L.-Horská, P.-Kučera, M.-Maur, E.-Musil, J.-Stloukal, M.: Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998

Fialová, L.: Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století, in: Demografie 4/ročník 49, 2007, s.230-243

Fialová, L.: Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce, in: Historická demografie 15, 1991, s.143-189

Horská, P.-Kučera, J.-Maur, E.-Stloukal, K.: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990

Horská, P.: K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie, in: Demografie 22, 1980, s.343-350

Horský, J.- Seligová, M.: Rodina našich předků, Praha 1997

Charvátová, E.: Jindřichův Hradec, Praha 1974

Im Hof, U.: Evropa a osvícenství, Praha 2001

Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914, Praha 1965

Kuča, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl 2: H-Kole, Praha 1997, s.706-722

Laslett, P.: Bastardy and its Comparative History. Edward Arnold Ltd., 1980

Luxová, A.: problém infanticidy ve vzorku trestanek v ženské trestnici v Řepích, in: Historická demografie 29, 2005, s.139-200

Maur, E.: Základy historické demografie, Praha 1978

Muk, J.: Jindřichův Hradec jindy a nyní, Jindřichův Hradec 1933

Tinková, D.: Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti, in: Historická demografie 27, 2003, s.133-172